

**5. 1990-1997 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՇՎՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Նախաբան

Երկրում ընթացող սոցիալ-տնտեսական կարևորագույն գործընթացների վերլուծության հիմնական տեղեկատվական բազան հանդիսանում է Ազգային հաշիվների համակարգը՝ իր հիմնական և փոխկապակցված ցուցանիշներով:

Մակրոմակարդակով տնտեսության վիճակի և զարգացման վերլուծությունն անհրաժեշտ է պետական կառավարման մարմիններին տնտեսության կարգավորման հետ կապված հարցերի որոշման, դրանց հստակեցման և տնտեսական քաղաքականության մշակման, ինչպես նաև, այդ քաղաքականության իրագործման հետ կապված տարբեր պետական ծրագրեր կազմելու համար:

90-ական թվականների սկզբներին անկախ պետությունների առանձնացումը և նախկին միության հանրապետությունների միջև տնտեսական կապերի խզումը, սպառման ավանդական շուկաների կորուստն ու մաքսային “խոչընդոտների” ստեղծումը, ազգային արժույթների ներդրումը հանգեցրին այդ պետությունների մեկուսացմանը և դրանց տնտեսություններում երկարատև ճգնաժամային երևույթների առաջացմանը:

Ինչպես ԱՊՀ այլ պետություններում, Հայաստանում, նույնպես, 1990-1993թթ. տեղի ունեցավ տնտեսական զարգացման մակարդակի զգալի անկում, արձանագրվեց արտադրության ծավալների աննախադեպ կրճատում: Դրական տեղաշարժեր գրանցվեցին միայն սկսած 1994թ.:

Չնայած վերջին տարիներին արձանագրված տնտեսական որոշակի առաջընթացին, 1997թ. վերջին Հայաստանի հանրապետությունն իր արտադրության իրական ծավալներով զիջել է 1990թ. մակարդակը ավելի քան 42 տոկոսով, իսկ վերջնական սպառման ծավալներով՝ 18.3 տոկոսով:

Ազգային հաշիվների համակարգի (ԱՀՀ) 1990-1997թթ. տվյալների շարքի հիման վրա կատարված վերլուծական նյութում դիտարկվել են ԱՀՀ առանձին հաշիվների ծավալները, կառուցվածքն ու դինամիկան, ինչպես ամբողջ տնտեսության, այնպես էլ դրա առանձին հատվածների և ճյուղերի կտրվածքով: Հիմնական ցուցանիշների ծավալների և կառուցվածքի, տնտեսությունում և առանձին հատվածներում հիմնական ագրեգատների փոխադարձ կապերի և համամասնությունների վերլուծությունը ժողովածուում ներկայացված է ընթացիկ գներով, այսինքն, այն գներով, որով իրականացվել է իրական տնտեսական շրջանառությունը: Համադրելի գներով ներկայացված ցուցանիշների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս չափել տնտեսության զարգացման դինամիկան ժամանակի մեջ, չեզոքացնելով գնային գործոնների ազդեցությունը:

5.1. Ապրանքների և ծառայությունների հաշիվ

Ամբողջ տնտեսության իրավիճակի՝ թողարկման և սպառման գործընթացների ամփոփ բնութագիրը ներկայացված է “Ապրանքներ և ծառայությունների հաշիվում”։ Այդ հաշիվն արտացոլում է ապրանքների և ծառայությունների ընդհանուր ռեսուրսները և դրանց օգտագործման ուղղությունները։

1997թ. հանրապետությունում ապրանքների և ծառայությունների ռեսուրսների ծավալները 1994թ. համեմատ աճել են 3.6 անգամ և կազմել 1924 մլրդ. դրամ, որից ավելի քան 75.6 տոկոսը կազմել են ներքին ռեսուրսները՝ 1994թ. 74.6 տոկոսի և 1990թ.՝ 80.2 տոկոսի դիմաց։

Հանրապետությունում առկա ռեսուրսների օգտագործման կառուցվածքը

տոկոսներով՝ ընդամենի նկատմամբ

	1990	1994	1995	1996	1997
Ռեսուրսներ- ընդամենը	100	100	100	100	100
այդ թվում՝ օգտագործվել է՝					
միջանկյալ սպառում	37.5	40.0	36.3	36.8	33.8
վերջնական սպառում	28.3	36.7	46.1	45.2	48.0
համախառն կուտակում	20.2	8.1	7.2	8.1	8.0
ապրանքների և ծառայությունների արտահանում	14.8	13.6	9.4	9.4	8.5
վիճակագրական շեղում	-0.8	1.6	1.0	0.5	1.7

Բերված տվյալները վկայում են ընդհանուր ռեսուրսների մեջ ապրանքների և ծառայությունների արտահանման ծավալների բաժնի կրճատման և վերջնական սպառմանն ուղղված միջոցների բաժնի կայուն աճի մասին։ 1997թ. օգտագործված ընդհանուր ռեսուրսներում ապրանքների և ծառայությունների արտահանման բաժնի՝ (8,5 տոկոս) 2,7 տոկոսային կետով ցածր լինելը, դրա համախառն արտադրության մեջ ունեցած բաժնից՝ 11.2 տոկոս, կարելի է բացատրել արտահանման համեմատ ներմուծման ավելի մեծ ծավալներով։ Ներմուծման տեսակարար կշիռն ընդհանուր ռեսուրսներում 1994-1997թթ. տատանվել է 22-26 տոկոսների սահմաններում 1990թ. 20 տոկոսի պայմաններում։ 1997թ. ներմուծման բաժինը սպառման (արտադրությանը զուգարած ներմուծում՝ հանած արտահանում) մեջ կազմել է 26.6տոկոս, 1994թ.՝ 29.4 տոկոսի և 1990թ.՝ 23.3 տոկոսի դիմաց։

Հանրապետության արտաքին առևտուրը վերջին տարիներին ձեռք է բերել հակվածություն ԱՊՀ երկրներից դեպի աշխարհի այլ երկրներ։ Եթե 1993թ. այլ երկրների հետ իրականացվող արտաքին առևտրի բաժինը կազմել է 28 տոկոս, ապա 1997թ.՝ 65 տոկոս։ Ընդ որում, դեպի ԱՊՀ երկրներ արտահանման ծավալի, ինչպես նաև այդ երկրներից ներմուծման ծավալի բաժինները 1997թ. 1995թ. համեմատ կրճատվել են 65-68 տոկոսով։ 1997թ. ԱՊՀ երկրների բաժինը արտահանման մեջ կազմել է 40.7 տոկոս, իսկ ներմուծման մեջ՝ 33.5 տոկոս։

5.2. Արտադրության հաշիվ

Հանրապետությունում ռեսուրսների ստեղծման գլխավոր աղբյուրն ապրանքների և ծառայությունների *համախառն թողարկումն* է: 1997թ. թողարկման ծավալը, հիմնական գներով*, կազմել է 1391.0 մլրդ.դրամ, շուկայական գներով* 1455.3 մլրդ.դրամ, որը գերազանցել է 1994թ. մակարդակը 3.6 անգամ: Ապրանքների և ծառայությունների ստեղծման գործընթացում ճյուղային կառուցվածքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տնտեսության բազային հինգ ճյուղերում (արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, շինարարություն, տրանսպորտ և կապ, առևտուր) 1997թ. թողարկվել է ընդհանուր ծավալի 83.5 տոկոսը, 1994թ.՝ 89.8 տոկոսի և 1990թ.՝ 84.2 տոկոսի դիմաց: Ապրանքների և ծառայությունների թողարկման բաժնի որոշ կրճատումն այս հատվածում պայմանավորվել է արդյունաբերության և շինարարության ճյուղերի բաժնի զգալի կրճատման հետ, իսկ 1994թ. համեմատ՝ նաև գյուղատնտեսության բաժնի նվազեցման հետ: 1990թ. համեմատ արդյունաբերության բաժինը կրճատվել է ավելի քան մեկ անգամ, իսկ շինարարությանը՝ երկու անգամից ավելի:

Դրա կողքին աճել է առևտրի, տրանսպորտի և կապի ճյուղերի թողարկման բաժինը:

Համախառն թողարկման օգտագործման կառուցվածքում ևս տեղի են ունեցել էական փոփոխություններ:

1990-1997թթ. տվյալների շարքերի դիտարկումը ցույց է տալիս, որ *համախառն թողարկման կառուցվածքում* տեղի է ունեցել արտադրության միջանկյալ ծախսերի բաժնի կրճատում և, համապատասխանաբար, ավելացված արժեքի և զուտ հարկերի տեսակարար կշռի աճ: Վերջիններս պայմանավորված են, հիմնականում, թողարկման համեմատ միջանկյալ սպառման ծախսերի ավելի ցածր աճի տեմպերով:

Ապրանքների և ծառայությունների թողարկման կառուցվածքի դինամիկան

տոկոսներով ընդամենի նկատմամբ

	1990	1994	1995	1996	1997
Ապրանքների և ծառայությունների թողարկում (շուկայական գներով)	100	100	100	100	100
այդ թվում՝					
միջանկյալ սպառում	46.8	53.5	48.0	47.6	44.7
համախառն ներքին արդյունք	53.2	46.5	52.0	52.4	55.3
որից՝					
զուտ հարկեր	4.2	1.5	1.9	2.9	4.4

1990-1994թթ. *միջանկյալ սպառման* բաժնի աճն ու ՀՆԱ-ի կրճատումը պայմանավորված էր ինչպես ընդհանուր արտադրության ծավալների, այնպես էլ դրա արդյունավետության անկմամբ:

* Հիմնական գինը, ի տարբերություն շուկայականի, բազաում է ապրանքների և ծառայությունների վրա ցանկացած հարկ և ներառում է սուբսիդիան:

Արտադրության անկման տարիներ են եղել 1991, 1992, 1993 թվականները: Այդ տարիներին տնտեսությունում զբաղվածների թվաքանակի ոչ մեծ կրճատման պայմաններում (Տոկոսով), կտրուկ կրճատվեցին ՀՆԱ-ի իրական արտադրության ծավալները, իսկ արդյունքում՝ ՀՆԱ-ի արտադրությունը տնտեսությունում, մեկ զբաղվածի հաշվով, 1993թ.՝ 1990թ. համեմատ նվազեց ավելի քան կիսով չափ:

1994թ.-ից տնտեսության անկման գործընթացները կանգ առան և սկսվեցին արձանագրվել զգալի դրական փոփոխություններ՝ այն է իրական ՀՆԱ-ի աճ: Տնտեսությունում զբաղվածների թվաքանակի ավելի քան 11 տոկոսով կրճատման պայմաններում, 1997թ., 1993թ. համեմատ, աշխատանքի արտադրողականությունն աճեց 38.6 տոկոսով: Այնուամենայնիվ, 1997թ. աշխատանքի արտադրողականությունը կազմեց 1990թ. մակարդակի 68.7 տոկոսը միայն:

1994-1997թթ. տեղի է ունեցել միջանկյալ սպառման ծախսերի տեսակարար կշռի նվազում, ինչպես ողջ տնտեսությունում (8.8 տոկոսային կետով), այնպես էլ ապրանքների արտադրության ոլորտում (6.5 տոկոսային կետով): Մասնավորապես, արդյունաբերության ճյուղում այն նվազեց 7.1, գյուղատնտեսությունում՝ 6.1 և շինարարությունում՝ 4.1 տոկոսային կետով:

Ծառայություններ մատուցող ճյուղերի թողարկման ծավալում 1997թ. միջանկյալ սպառման բաժինը կրճատվել է 4.1 տոկոսային կետով: Դրանք նկատելիորեն կրճատվեցին տրանսպորտի, կոմունալ տնտեսության, կրթության, մշակույթի, առողջապահության ճյուղերում: Դրանց կողքին զգալի աճ նկատվեց բնակարանային տնտեսության և կապի ճյուղերում:

5.3. Համախառն ներքին արդյունք

Տնտեսության զարգացման ընդհանրացնող ցուցանիշը համախառն ներքին արդյունքն (ՀՆԱ) է: 1990-1994թթ. անվանական ՀՆԱ-ի աճը հիմնականում տեղի է ունեցել գների աճի հաշվին, այսինքն, իրականում ապրանքների և ծառայությունների արտադրության ֆիզիկական ծավալները կրճատվել են: 1994թ., 1990թ. համեմատ, ապրանքների և ծառայությունների սպառողական գներն աճել են ավելի քան 22 հազ.անգամ, այդ թվում, միայն ծառայություններինը մոտ 48 հազ. անգամ: 1994թ. ՀՆԱ-ի դեֆլյատորը կազմել է 4161.0 տոկոս, իսկ 1990-1994թթ.՝ նշված ցուցանիշը կազմել է 6,5 հազ.անգամ: **ՀՆԱ-ի դեֆլյատորն** իրենից ներկայացնում է փաստացի գներով ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը դրա՝ նախորդ տարվա համադրելի գներով հաշվարկված ծավալի վրա: ՀՆԱ-ի դեֆլյատորի և սպառողական գների ինդեքսի զգալի խզումը պայմանավորված է շուկայում գների ազատականացմամբ և այն հանգամանքով, որ դեֆլյատորը, բացի սպառողական գներից, ձևավորվում է նաև արտադրողների գներից, աշխատավարձի և հարկերի ինդեքսից, պետական հիմնարկների կողմից ներկայացվող ոչ շուկայական ծառայությունների գներից: Վերը նշվածը հաստատում է նշված ցուցանիշների գների և ինդեքսների ցածր լինելու փաստը: Այսպես, օրինակ, արդյունաբերական արտադրանքի արտադրողի գները 1990-1994թ.թ. աճել են 11 հազ. անգամ, միջին ամսական աշխատավարձը՝ 1,4 հազ.անգամ:

Հանրապետությունում դրամավարկային որոշակի քաղաքականության իրականացման արդյունքում 1995թ. կասեցվեցին գերինֆլյացիոն գործընթացները և տնտեսությունում հաստատվեց գների համեմատաբար կայուն վիճակ: Այսպես, 1997թ., 1994թ. համեմատ, սպառողական գներն աճել են ընդամենը 3.7 անգամ, այդ թվում վճարովի ծառայությունների ինդեքսը՝ մոտ 10 անգամ: Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի վերջին երեք տարիներին, ինչպես և ողջ 1991-1997թթ., գների ամենամեծ աճ է արձանագրվել կապի, բնակարանային-կոմունալ, շինարարության և արդյունաբերության ճյուղերում: Եթե 1990-1993 թթ. ՀՆԱ-ի իրական ծավալը (հաշվի առած գնային գործոնը) հանրապետությունում նվազել է ավելի քան երկու անգամ կամ միջինը մեկ տարում՝ 22.3 տոկոսով, ապա 1994-1997թթ. ժամանակահատվածում նկատվել է ՀՆԱ-ի զգալի աճ՝ 23.3 տոկոսով կամ տարեկան 5.4 տոկոսային կեսով: Այնուհանդերձ, 1997թ. ՀՆԱ-ի իրական մակարդակը (ՀՆԱ-ն՝ համադրելի գներով) կազմել է 1990 թ. մակարդակի 58 տոկոսը միայն:

1997թ. *փաստացի գներով* արտադրվել է 804.3 մլրդ դրամի ՀՆԱ կամ 4.3 անգամ ավել՝ քան 1994 թ.: *Բնակչության մեկ շնչի հաշվով* հանրապետությունում 1997թ. արտադրվել է 212 հազ. դրամի ՀՆԱ՝ 1994թ. 50 հազ. դրամի դիմաց: ԱՄՆ դոլարով արտահայտված այն կազմել է՝ 426 և 172 դոլար:

ՀՆԱ-ի կառուցվածքում տեղի ունեցած փոփոխություններն ու աճի տեմպերը.

	Տոկոսներով՝ ընդամենի նկատմամբ				Տոկոսներով՝ նախորդ տարվա նկատմամբ			
	1994	1995	1996	1997	1994	1995	1996	1997
Համախառն ներքին արդյունքը (շուկայական գներով)	100	100	100	100	105.4	106.9	105.9	103.3
այդ թվում՝								
1.ապրանքների արտադրություն	79.5	71.6	65.8	60.2	105.0	102.6	103.9	98.6
որից՝								
արդյունաբերություն	29.1	24.3	23.4	22.5	109.6	102.6	101.1	101.3
գյուղատնտեսություն	43.5	40.7	34.8	29.4	103.1	104.0	102.0	95.5
շինարարություն	6.7	6.5	7.4	8.1	105.7	94.2	125.2	103.9
ապրանքների արտադրության այլ ճյուղեր	0.2	0.1	0.2	0.2	68.2	95.6	137.3	119.4
2.ծառայությունների արտադրություն	17.4	24.7	28.7	31.8	110.8	122.6	106.3	104.9
3.ապրանքների և ծառայությունների զուտ հարկեր (առանց սուբսիդիայի)	3.1	3.7	5.5	8.0	89.6	127.8	141.6	151.5

1994-1997թթ. ՀՆԱ-ի աճն առանց զուտ հարկերի կամ ճյուղերի հիմնական գներով համախառն ավելացված արժեքի աճը կազմել է 118.4 տոկոս, այսինքն, ՀՆԱ-ի 123.3 տոկոսը ընդհանուր աճի 4.9 տոկոսային կեսն ապահովվել է *զուտ հարկերի հաշվին*: 1990-1994թթ. զուտ հարկերի բաժինը ՀՆԱ-ում նվազման միտում ուներ, իսկ 1995թ. որոշակի հարկային քաղաքականության մշակման արդյունքում, նորից սկսեց աճել հարկերի բաժինը և 1997թ. կազմեց

8.0 տոկոսային կես: 1995թ. սկսած ՀՆԱ-ի աճը գերազանցել է համախառն ավելացված արժեքի աճին:

Նաև նկատելիորեն աճել է անուղղակի հարկերի բաժինը հարկային եկամուտներում: Պետբյուջեի ստացած եկամուտներում 1997թ. անուղղակի հարկերի բաժինը կազմել է 42 տոկոս կամ 2 անգամ ավելի, քան 1994թ.:

Հարկային մուտքերի ծավալի աճն անմիջական և դրական ազդեցություն է թողել ինչպես ՀՆԱ-ի աճի, այնպես էլ պետբյուջեի պակասուրդի (դեֆիցիտի) մակարդակի վրա: Այսպես, 1997թ. պետբյուջեի պակասուրդը կազմել է ավելի քան 20 մլրդ. դրամ, 1996թ.՝ 29 մլրդ. դրամի և 1995թ.՝ 31 մլրդ. դրամի դիմաց: ՀՆԱ-ի նկատմամբ պետբյուջեի պակասուրդի հարաբերակցությունը կազմել է համապատասխանաբար 2.5, 4.4 և 6.0 տոկոս:

1994-1997թթ. տնտեսության բազային ճյուղերի իրական ծավալների աճ է տեղի ունեցել արդյունաբերությունում՝ 115.2 տոկոս, շինարարությունում՝ 129.5 տոկոս, առևտրում՝ 325.4 տոկոս, տրանսպորտում և կապում՝ 134.4 տոկոս, ծառայություններ մատուցող ոլորտից՝ բնակարանային տնտեսությունում՝ 467.4 տոկոս, ֆինանսա-վարկային ճյուղում՝ 250.4 տոկոս, կառավարման և պաշտպանության ճյուղում՝ 123.8 տոկոս, գիտության և գիտական սպասարկման ոլորտում՝ 108.3 տոկոս:

ՀՆԱ-ի ճյուղային կառուցվածքի դինամիկան ցույց է տալիս, որ դրա կազմում (շուկայական գներով) վերջին մի քանի տարիներին արձանագրվել է ապրանքների արտադրության տեսակարար կշռի նվազման կայուն միտում, իսկ դրա կողքին՝ ծառայությունների արտադրության, մասնավորապես, շուկայականի բաժնի մեծացում: Շուկայական են համարվում այն ծառայությունները, որոնք տնտեսական նշանակություն ունեցող գներով իրացվում են շուկայում: Այս ծառայությունների ծախսերն ամբողջությամբ կամ մեծ մասամբ փոխհատուցվում են դրանց իրացման հասույթի հաշվին:

1997թ. *ապրանքների* արտադրության բաժինը ՀՆԱ-ում (հիմնական գներով), առանց հաշվի առնելու ֆինանսական միջնորդության անուղղակիորեն չափվող ծառայությունները, կազմել է 63.8 տոկոս: Այն 1990թ. համեմատ կրճատվել է 6.1 տոկոսային կեսով, իսկ 1994թ. համեմատ՝ 15.5 տոկոսային կեսով: *Ծառայությունների* արտադրության բաժինն աճել է համապատասխանաբար նույն չափով: 1990-1997թթ. այս աճն ամբողջությամբ ապահովվել է շուկայական ծառայությունների հաշվին, քանի որ ոչ շուկայական ծառայությունների բաժինը 1997թ. 1990թ. համեմատ կրճատվել է 3.5 տոկոսային կեսով:

Ոչ շուկայական են կոչվում անհատական և կոլեկտիվ բնույթի այն ծառայությունները, որոնք ներկայացվում են պետական կառավարման մարմինների և տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպությունների կողմից՝ անվճար կամ տնտեսական նշանակություն չունեցող գներով: Այս ծառայությունների մատուցման հետ կապված ծախսերն ամբողջությամբ կամ մեծ մասամբ փոխհատուցվում են պետական բյուջեի միջոցների հաշվին: Դրանք, հիմնականում պետության կողմից ներկայացվող կոլեկտիվ ծառայություններն են՝ անվտանգության և պաշտպանության, օրենքի և օրինականության ապահովման, գիտության և

գիտական ուսումնասիրությունների իրականացման, շրջակա միջավայրի պաշտպանության բնագավառներում, ինչպես նաև առողջապահության, կրթության, մշակույթի, արվեստի և այլ բնագավառներում մատուցվող անհատական ծառայությունները:

1997թ. ՀՆԱ-ի (հիմնական գներով) ճյուղային կառուցվածքի վերլուծությունը ցույց է տալիս արդյունաբերության ճյուղի բաժնի կրճատում՝ 8.9 տոկոսային կետով՝ 1990թ. համեմատ, և 5.3 տոկոսային կետով՝ 1994թ. համեմատ: Գյուղատնտեսության բաժինը կայուն աճի միտում է ունեցել՝ 90-ական թվականների առաջին տարիներին, 1993թ. այն կազմել է 51 տոկոս, իսկ սկսած 1994թ. գրանցվել է դրա ամենամյա կրճատում: 1997թ. արդյունաբերության և գյուղատնտեսության տնտեսարար կշիռները ՀՆԱ-ում կազմել են համապատասխանաբար՝ 23.8 և 31.1 տոկոս:

Շուկայական ծառայությունների ոլորտում զգալի գերակշռություն են ձեռքբերել կոմունալ տնտեսության, առևտրի և տրանսպորտի ճյուղերը: 1990թ. համեմատ նշված ճյուղերի բաժիններն աճել են համապատասխանաբար 3, 2.1 անգամ և 5 տոկոսով, իսկ 1994թ. համեմատ՝ 3.2, 2.2 և 3.4 անգամ: Եթե 1990թ. տնտեսության հինգ բազային ճյուղերում արտադրվել է համախառն ավելացված արժեքի 81.5 տոկոսը, 1994թ.՝ 90.8 տոկոսը, ապա 1997թ.՝ 83.2 տոկոսը:

Հատվածային կտրվածքով ՀՆԱ-ի արտադրության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ 1997թ. ոչ ֆինանսական հատվածում արտադրվել է համախառն ավելացված արժեքի մոտ 69.5 տոկոսը, տնային տնտեսություններում՝ 23.1 տոկոսը, պետականում՝ 7.2 տոկոսը: Այս ցուցանիշները 1994թ. կազմել են համապատասխանաբար՝ 72.7, 22.1 և 5.0 տոկոս:

ՀՆԱ-ի արտադրությունը տնային տնտեսությունում իրականացվում է այդ տնտեսության անբաժանելի մասը կազմող և անմիջապես դրա անդամին պատկանող ձեռնարկությունում՝ այսպես կոչված, կվազիկորպորացիաներում: Տնային տնտեսության հատվածի ավելացված արժեքը (ՀՆԱ-ն) ստեղծվում է ֆերմերային տնտեսությունների, անհատ ձեռնարկատերերի կամ վարձու աշխատողների ներգրավումով փոքր ձեռնարկությունների, ինքնազբաղվածների և տնային տնտեսության բոլոր այն անդամների գործունեության արդյունքում, որոնք զբաղվում են գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությամբ և վերամշակմամբ, մանրածախ առևտրով, անհատական բնակարանների և այլ կառույցների շինարարությամբ, կահույքի, հագուստի արտադրությամբ, ինչպես նաև, տրանսպորտային, իրավաբանական, առողջապահական, կրթական և այլ ծառայությունների մատուցմամբ: Տնային տնտեսությունները նշված ապրանքներն ու ծառայություններն արտադրում են շուկայում այլ սպառողներին վաճառելու կամ փոխանակելու համար, ինչպես նաև, իրենց անձնական վերջնական սպառման ու կուտակման համար:

Արտադրական եղանակով հաշվարկված համախառն ներքին արդյունքի արտադրության եռամսյակային տվյալների վերլուծությունից պարզվում է, որ ՀՆԱ-ի գերակշռող մասը սովորաբար արտադրվում է III և IV եռամսյակներում: 1993թ. եռամսյակների միջև եղած մեծ խզումները հետագա տարիներին սկսել են հարթվել: Այսպես, եթե 1993թ. II կիսամյակում արտադրվել է ՀՆԱ-ի 85.8 տոկոսը, այդ թվում IV եռամսյակում՝ 53 տոկոսը, 1995թ. համապատասխանաբար՝ 70.5 տոկոսը և 36.8 տոկոսը, ապա 1997թ.՝ 68.6 տոկոսը և 35.5 տոկոսը: Այս երևույթը պայմանավորված է

գյուղատնտեսության և շինարարության սեզոնայնությամբ, որոշակի ժամանակաշրջաններում առևտրի աշխուժացմամբ և մատուցված ծառայությունների որոշ տեսակների դիմաց վճարմամբ: Այսպես, 1997թ. I եռամսյակում գյուղատնտեսության բաժինը կազմել է 6.7 տոկոս, երրորդում՝ 41.4 և չորրորդում՝ 30.7 տոկոս: Ծինարարության ճյուղում IV եռամսյակում ստեղծվել է տարեկան ծավալի 47.7 տոկոսը, I եռամսյակի՝ 8.4 և III եռամսյակի՝ 30.7 տոկոսի դիմաց: Առևտրի ճյուղում ստեղծված ավելացված արժեքի ավելի քան 44 տոկոսը, տրանսպորտի ճյուղի 47 տոկոսը ստեղծվել են IV եռամսյակում: Սովորաբար տարվա վերջում աշխուժանում է նաև հարկահավաքման գործընթացը: 1997թ. IV եռամսյակում մուտքագրվել է ապրանքների և ծառայությունների զուտ հարկերի 40 տոկոսը, I եռամսյակի 10 տոկոսի դիմաց, 1993 թ.՝ 50.3 տոկոսը՝ 6.8 տոկոսի դիմաց:

1992թ. ՀՆԱ-ի տեսակարար կշիռը II կիսամյակում կազմել է 66.8 տոկոս, այդ թվում, միայն IV եռամսյակում՝ 32.7 տոկոս: 1993թ. այդ հարաբերակցությունը նկատելիորեն փոխվել և կազմել է համապատասխանաբար՝ 85.8 և 53.տոկոս: 1993թ. արտադրված ՀՆԱ-ի տեսակարար կշռի այդ կտրուկ աճը՝ II կիսամյակում և IV եռամսյակում, պայմանավորված էր նաև հանրապետությունում՝ 1993թ. նոյեմբերին, ազգային արժույթի ներդրման հետ: Արտադրված ՀՆԱ-ի եռամսյակային կառուցվածքի փոփոխության վրա զգալի ազդեցություն է թողել գյուղատնտեսական մթերքների գների կտրուկ աճը: Միայն 1993թ. նոյեմբեր ամսին գյուղատնտեսության գների ինդեքսը կազմել է 12353 տոկոս, հունվար-հոկտեմբերի՝ 1037 տոկոսի դիմաց: Արդյունքում, գյուղատնտեսական մթերքների գների ինդեքսը 1993թ. երեք անգամ բարձր է եղել 1993թ. հունվար-սեպտեմբեր ամիսների գների ինդեքսից:

ՀՆԱ-ի լրահաշվարկներն ու ճշգրտումները

Հանրապետությունում 1991 թվականից սկսված գյուղատնտեսության, իսկ 1995 թվականից՝ տնտեսության որոշ ճյուղերի ձեռնարկությունների սեփականաշնորհման լայնածավալ գործընթացի արդյունքում, զգալիորեն աճել է ՀՆԱ-ի արտադրության բաժինը մասնավոր հատվածում: Եթե 1990թ. մասնավոր հատվածի տեսակարար կշիռն արտադրված ՀՆԱ-ում կազմել է 11.7 տոկոս, 1995թ.՝ 51.7 տոկոս, ապա 1997թ. այն կազմել է արդեն 67.9 տոկոս: Գյուղատնտեսության և առևտրի ճյուղերում մասնավոր հատվածի բաժինը կազմել է 95-97 տոկոս, արդյունաբերությունում՝ մոտ 45 տոկոս:

Ազատական տնտեսարարին անցման ժամանակաշրջանում մեծ թվով փոքր և միջին մասնավոր ձեռնարկությունների ստեղծումն ու անհատ ձեռնարկատերերի թվաքանակի զգալի ավելացումն անհնար է դարձնում համատարած ձևով տվյալների հավաքագրումը, և շատ հաճախ, դրանց մեծ մասը դուրս են մնում վիճակագրական հաշվառումից:

Ձեռնարկությունների պետական ռեգիստրում 01.01.98թ. դրությամբ գրանցված են եղել 77,6 հազար տնտեսավարող սուբյեկտներ, որոնց ավելի քան 51տոկոսը կամ 40 հազարը կազմել են անհատ ձեռնարկատերերը, մոտ 12 տոկոսը կամ 9 հազարը՝ անհատական ձեռնարկությունները, 7.7 տոկոսը կամ մոտ 6 հազարը՝ արտադրական կոոպերատիվները և այլն:

Հանրապետությունում պաշտոնական վիճակագրությունը ընդգրկում է պետռեզիստրում գրանցված տնտեսավարող սուբյեկտների որոշ մասը միայն: Այսպես, ՀՀ վիճնախարարության կողմից 1997թ. իրականացված փոքր ձեռնարկությունների ընտրանքային հետազոտության արդյունքով պարզվել է, որ պետռեզիստրի գրանցումների հիման վրա ընտրված հետազոտվող միավորներից փաստացի գործելիս են եղել դրանց միայն 34 տոկոսը, ընդ որում, այդ գործողներից 26 տոկոսը ներկայացրել են ոչ լրիվ տվյալներ: Առանց պետական գրանցման, ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվել են հարցման մասնակիցների ավելի քան 60 տոկոսը:

Բոլոր այն տնտեսական միավորների գործունեությունը, որոնք չեն ներկայացնում հաշվետվություն՝ ընդհանրապես կամ ներկայացնում են խեղաթյուրված և ոչ լրիվ տեսքով, ինչպես նաև, տվյալ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք չունեցող անձանց կողմից իրականացվող գործունեությունը, ձևավորում են "չհաշվառվող" տնտեսությունը:

Հանրապետությունում "չհաշվառվող" տնտեսությունը գնահատվում և ՀՆԱ-ում հաշվի է առնվում սկսած 1994 թվականից: Այն գնահատվում է արտադրական և վերջնական սպառման եղանակներով: Սակայն այս երկու անկախ եղանակներով հաշվարկված "չհաշվառվող" տնտեսության ցուցանիշները շատ մոտ են ստացվում՝ տարբերությունը կազմում է մոտ 2 տոկոս:

Վերագնահատման և ճշգրտման հիմքում ընկած են աշխատանքի արդյունավետության, տնտեսության մեջ զբաղվածների և գործազուրկների թվաքանակի մասին տվյալներ: Թվաքանակի ցուցանիշի հետ մեկտեղ օգտագործվում են նաև անուղղակի մակրոտնտեսական մեթոդներ, այսինքն, օգտագործվում են բոլոր հնարավոր տեղեկատվական աղբյուրները, մասնագետների փորձագիտական գնահատականները, հետազոտությունների և հարցադրումների արդյունքները, տնային տնտեսությունների հետազոտությունների տվյալները:

Տնտեսության տարբեր ճյուղերում գնահատման մեթոդները տարբեր են և դրանց ընտրությունը կապված է տեղեկատվական բազայի հնարավորությունից:

Հաշվարկի համար օգտագործվում են տնտեսության մեջ զբաղվածների և պարբերական վիճակագրությամբ ընդգրկվածների թվաքանակի վերաբերյալ տվյալներ: Այս երկու աղբյուրների հիման վրա որոշվում է զբաղվածների այն թվականակը, որի համար բացակայում է անհրաժեշտ վիճակագրական տեղեկատվությունը: Հարկ է նշել, որ վիճակագրական հաշվետվություններում չհաշվառված թվաքանակի և տնտեսության ճյուղերում աշխատանքի արտադրողականության հաշվարկի համար աշխատողների թվաքանակից հանվում է ոչ լրիվ զբաղվածության ռեժիմով աշխատողների և հարկադիր արձակուրդի մեջ գտնվողների թվաքանակը: Պայմանականորեն այս թվաքանակը կարելի է որակել որպես թաքնված գործազրկություն: Հաշվարկման ժամանակ հաշվի է առնվում նաև համատեղության կարգով զբաղվածների թվաքանակը:

1997թ. "չհաշվառվող" տնտեսության ծավալը (ներառյալ բնակչության անհատական գործունեությունը) կազմել է 233 մլրդ. դրամ կամ հանրապետությունում արտադրված ՀՆԱ-ի 28.9 տոկոսը: "Չհաշվառվող" տնտեսության բաժինը 1994թ. կազմել է 27 տոկոս, 1995թ.՝ 31.6 տոկոս և 1996թ.՝ 34.3տոկոս: 1997թ., նախորդ երկու տարիների համեմատ, "չհաշվառվող" տնտեսության

մակարդակի իջեցման վրա որոշակի ազդեցություն է թողել պաշտոնական վիճակագրության ընդգրկվածության ընդլայնումը՝ մասնավորապես, անհատ ձեռնարկատերերից տվյալների ստացումը, և հարկաբյուջետային քաղաքականության ակտիվացումը՝ հարկային դաշտի ընդգրկվածության ընդլայնումը: Չնայած, 1997թ. 1995թ համեմատ, որոշ ճյուղերում "չհաշվառվող" տնտեսության բաժնի զգալի կրճատմանը, ինչպես, օրինակ, առևտրում՝ մոտ 23 տոկոսային կետով և արդյունաբերությունում՝ 7.3 տոկոսային կետով, այն շարունակում է մեծ մնալ առևտրի, շինարարության, տրանսպորտի և կապի ճյուղերում: Նշված ցուցանիշն այս ճյուղերում 1997թ. կազմել է համապատասխանաբար՝ 65.9, 44.7 և 31.8 տոկոս: Տրանսպորտի ճյուղում վերջին տարիներին նկատվել է "ստվերային" հատվածի մասնաբաժնի զգալի ավելացում՝ ավելի քան 1.9 անգամ:

5.4. Եկամուտների ձևավորման հաշիվ

ԱՀՀ-ի կարևորագույն հաշիվներից է եկամուտների ձևավորման հաշիվը, որը հնարավորություն է տալիս բնորոշելու ՀՆԱ-ն սկզբնական եկամուտների ստացման տեսանկյունից՝ այսինքն, ըստ եկամուտների աղբյուրների:

ՀՆԱ-ն՝ ըստ եկամուտների ձևավորման աղբյուրների

	Տոկոսներով ընդհանուրի նկատմամբ				
	1990	1994	1995	1996	1997
ՀՆԱ (շուկայական գներով)	100	100	100	100	100
Վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրություն	57.4	41.5	39.3	40.0	41.8
Արտադրության և ներմուծման գուտ հարկեր	10.9	4.6	5.0	6.4	8.9
Համախառն շահույթ (համախառն խառը եկամուտ)	31.7	53.9	55.7	53.6	49.3
Հիմնական կապիտալի սպառում	14.9	14.8	14.3	15.0	14.4
Ջուտ շահույթ (գուտ խառը եկամուտ)	16.8	39.1	41.4	38.6	34.9

ՀՆԱ-ի կառուցվածքը սկզբնական եկամուտների ձևավորման տեսանկյունից դիտարկելիս անհրաժեշտ է նշել, որ 1997թ. ՀՆԱ-ի 41.8%-ը կազմել է վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրությունը, 8.9 տոկոսը՝ արտադրության և ներմուծման գուտ հարկերը և 49.3 տոկոսը՝ ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների, տնային տնտեսությունների համախառն շահույթը (համախառն խառը եկամուտը): 1990-1997թթ. տվյալների շարքը ցույց է տալիս, որ նշված ժամանակահատվածում տնտեսության մակարդակով ավելի քան մեկ ու կես անգամ աճել է համախառն շահույթի բաժինը, նկատելի նվազման միտում է ձեռքբերել վարձու աշխատողների աշխատանքի վարձատրության բաժինը: 1990թ. այս երկու ցուցանիշների տեսակարար կշիռը կազմել է համապատասխանաբար՝ 31.7 և 57.4 տոկոսային կետ:

Այս փոփոխությունների արդյունքում հանրապետության տնտեսության վարձու աշխատողների աշխատանքի շահագործման աստիճանը, որը չափվում է համախառն շահույթի և արտադրության ու ներմուծման գուտ հարկերի գումարի հարաբերակցությամբ՝ աշխատանքի վարձատրության նկատմամբ, 1990-1997թթ. աճել է մոտ 1.9 անգամ և կազմել 139 տոկոս: Հատկապես

աճել է շահագործման աստիճանը ֆինանսական հատվածում՝ 1990թ. 103.3 տոկոսից այն 1997թ. հասել է 440.5 տոկոս, ոչ ֆինանսական հատվածում այն աճել է մոտ 60 տոկոսով, պետականում, ընդհակառակը՝ նվազել է ավելի քան 30 տոկոսով: Հիմնական ճյուղերի դիտարկումը ցույց է տալիս, որ այս ցուցանիշի զգալի աճ է արձանագրվել արդյունաբերությունում՝ 2.6 անգամ, քնակկոմունալ տնտեսությունում՝ 3.1 անգամ, ֆինանսավարկային և ապահովագրության ճյուղում՝ 5.9 անգամ, առողջապահությունում՝ 4.6 անգամ, կրթությունում՝ 4.1 անգամ:

Դրա հետ մեկտեղ, հարկ է նշել, որ աշխատանքի վարձատրության բաժնի նվազումը որոշ չափով կապված է դեպի մասնավոր ձեռնարկատիրության հատված՝ քնակչության լայն զանգվածի տեղափոխման գործընթացի հետ: Դրա արդյունքում տեղի է ունենում եկամուտների վերաբաշխում՝ մեծամասնություն կազմող վարձու աշխատողներից՝ դեպի ձեռնարկատերերի փոքր խումբ: Բացի այդ, շատ ձեռնարկատերեր, իրենց վարձու աշխատողներին վճարում են կանխիկ աշխատավարձ՝ չգրանցելով այդ գումարներն իրենց հաշվետվություններում կամ վարձու աշխատողներ են պահում՝ բանավոր համաձայնությամբ:

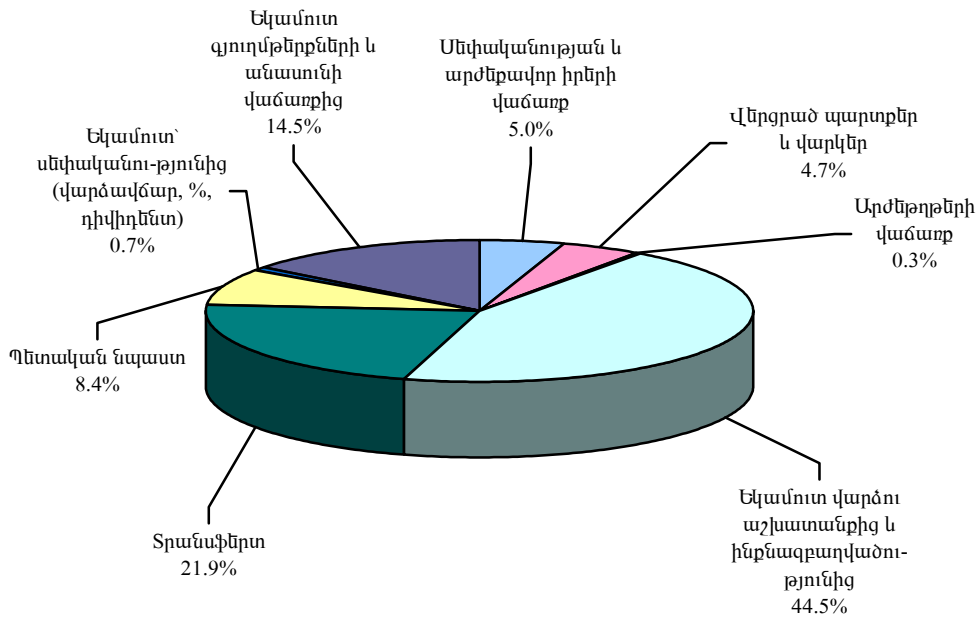
1997թ. *աշխատանքի վարձատրության* ձևով հանրապետությունում վճարվել է 336.1 մլրդ. դրամ կամ 4.3 անգամ ավելի, քան 1994թ.: 1997թ. աշխատավարձի վարձատրության ողջ ծավալի 81.4 տոկոսը կամ 273.5 մլրդ. դրամը, ստացել են ոչ ֆինանսական հատվածում զբաղվածները, 14.5 տոկոսը կամ 48.6 մլրդ դրամը՝ պետական հատվածում և 2.8 տոկոսը կամ 9.5 մլրդ դրամը՝ տնային տնտեսություններում զբաղվածները:

Ըստ ՀՀ վիճնախարարության կողմից իրականացվող տնային տնտեսությունների հետազոտության տվյալների, 1995թ. մեկ տնային տնտեսությունն իր համախառն եկամտի 31.8 տոկոսը ստացել է աշխատավարձի ձևով, 10.2 տոկոսը՝ պետական նպաստների և կենսաթոշակների և 58.0 տոկոսը՝ այլ եկամուտների ձևով:

1996թ. մեկ տնային տնտեսության ամսական համախառն եկամուտը կազմել է 38836 դրամ կամ մեկ շնչի հաշվով՝ 11964 դրամ: Ամբողջական եկամտի բաշխվածությունն՝ ըստ եկամտի աղբյուրների, հետևյալն է.

- եկամուտ՝ զբաղվածությունից (աշխատավարձ, աշխատավարձ՝ բնամթերքի ձևով և նմանատիպ այլ վարձատրություններ) -13.1 տոկոս,
- ինքնզբաղվածությունից - 13.3 տոկոս,
- գյուղատնտեսական ապրանքների արտադրությունից և իրացումից - 30.2 տոկոս,
- սեփականությունից (վարձավճար, տոկոսավճար, դիվիդենտ) - 2.8 տոկոս,
- պետական նպաստներ և կենսաթոշակներ - 6.1 տոկոս,
- տրանսֆերտների ձևով (օգնություն՝ բարեկամներից և բարեգործական օգնություն) - 34.5 տոկոս:

1998թ. մեկ տնային տնտեսության եկամտի (ամբողջական) կառուցվածքը՝

Ճյուղային կտրվածքով ավելացված արժեքի կառուցվածքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հանրապետության տնտեսությունում ողջ աշխատավարձի 76-82 տոկոսը 1990-1997 թթ. ստացել են տնտեսության հինգ բազային ճյուղերի աշխատողները, որտեղ ստեղծվել է տնտեսության ողջ համախառն շահույթի 87-95 տոկոսը:

Ավելացված արժեքի կազմում աշխատավարձի և շահույթի բաժնի դինամիկան՝ ըստ հիմնական ճյուղերի

տոկոսներով՝ ավելացված արժեքի նկատմամբ

	1990թ		1994թ		1997թ	
	Աշխատանքի վարձատրություն	Համախառն շահույթ	Աշխատանքի վարձատրություն	Համախառն շահույթ	Աշխատանքի վարձատրություն	Համախառն շահույթ
Արդյունաբերություն	67.9	25.8	44.2	55.3	44.8	53.8
Գյուղատնտեսություն	31.3	66.5	29.1	70.0	32.2	66.8
Շինարարություն	72.6	24.8	70.1	29.7	69.7	29.4
Առևտուր	59.9	38.3	52.1	47.8	49.6	49.9
Կապ	31.7	66.0	23.0	76.9	24.1	74.7
Տրնսպորտ	42.8	53.9	51.6	48.1	43.3	56.0
Բնակարանային տնտ.	52.6	45.3	60.2	39.7	4.8	94.7
Կոմունալ տնտ.	52.6	45.3	46.1	53.8	46.9	52.5
Վարկավորում	58.6	40.4	27.1	44.7	19.3	80.0
Ընդամենը	62.4	34.1	42.8	55.6	45.4	53.6

1997թ. աշխատանքի վարձատրության 9.6 տոկոսը կազմել են *սոցիալական ապահովագրական վճարները*, 1994թ.՝ 6.5 տոկոսի և 1990թ.՝ 7.5 տոկոսի դիմաց: Գործատուների և վարձու աշխատողների կողմից վճարված սոցիալական ապահովագրական գումարները 1997թ., 1994թ.-ի համեմատ, աճել են 6.4 անգամ: Աշխատավարձն այդ ժամանակահատվածում աճել է 4.2 անգամ:

Գների ազատականացման արդյունքում, մինչև 1995թ., ինչպես մեկ աշխատողի միջին ամսական աշխատավարձի, այնպես էլ բնակչության դրամական եկամուտների աճի տեմպերը զգալի չափով զիջել են սպառողական ապրանքների և ծառայությունների գների ու սակագների ինդեքսին, ինչն առաջ էր բերել այդ տարիներին բնակչության գնողունակության զգալի անկում՝ մոտ 15 անգամ՝ 1990թ. համեմատ: Միայն սկսած 1995թ., գների կայունացման արդյունքում, նկատվեց բնակչության իրական տնօրինվող դրամական եկամուտների և գնողունակության կայուն աճ: 1995-1997թթ. մեկ աշխատողի միջին ամսական աշխատավարձի 7.5 անգամ աճի և բնակչության դրամական եկամուտների 5.5 անգամ աճի պայմաններում սպառողական գներն աճեցին 3.7 անգամ: Դրական այս փոփոխությունների արդյունքում բնակչության *իրական տնօրինվող դրամական եկամուտներն* աճեցին 1.5 անգամ:

Համախառն շահույթի ծավալը 1997թ.-ին 1994թ.-ի համեմատ ավելացել է 3.9 անգամ (փաստացի գներով) և կազմել 396.8 մլրդ. դրամ, որից 59.2 տոկոսը ստեղծվել է ոչ ֆինանսական հատվածում և 40.6 տոկոսը՝ տնային տնտեսություններում: Տնային տնտեսություններում համախառն շահույթը ներառում է աշխատանքի վարձատրության տարր, որը դժվար է առանձնացնել ստացված շահույթից: Այդ իսկ պատճառով համախառն շահույթը տնային տնտեսությունների հատվածի համար կոչվում է *համախառն խառը եկամուտ*:

Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում ՀՆԱ կազմում մոտ երկու տոկոսային կետով նվազել է *արտադրության և ներմուծման գուտ հարկերի* տեսակարար կշիռը: 1994 թվականից արձանագրվել է դրա բաժնի կայուն աճ: Արտադրության և ներմուծման հարկերն իրենց մեջ ընդգրկում են ինչպես ապրանքների և ծառայությունների հարկերը՝ ավելացված արժեքի հարկ, ակցիզային հարկ, մաքսատուրք, այնպես էլ արտադրության կազմակերպման գործընթացի հետ կապված այլ հարկերը՝ հողի հարկ, գույքահարկ, ավտոճանապարհներից օգտվելու համար և տրանսպորտային միջոցների տերերից գանձվող վճարներ, արտոնագրային վճար, բնական պաշարների օգտագործման և շրջակա միջավայրի պահպանման վճարներ և այլն:

Արտադրության և ներմուծման հարկերում ապրանքների և ծառայությունների հարկերի բաժինը 1997թ. կազմել է 90.4տոկոս, իսկ արտադրության այլ հարկերինը՝ 9.6 տոկոս: Վերջինս 1994-1997թ.թ. ունեցել է նվազման միտում: 1997թ. վճարած արտադրության այլ հարկերի 38.1տոկոսը բաժին է ընկել արդյունաբերության ճյուղին, 32.5 տոկոսը՝ գյուղատնտեսությանը, 7.6 տոկոսը՝ շինարարությանը և 5.8 տոկոսը՝ առևտրին: Այս ցուցանիշի հատվածային կտրվածքը ցույց է տալիս, որ արտադրության այլ հարկերի 86.1 տոկոսը վճարել է ոչ ֆինանսական հատվածը, և միայն 10 տոկոսը՝ տնային տնտեսությունները:

14-15 տոկոսի սահմաններում է կազմել *հիմնական կապիտալի սպառումը*: Հիմնական կապիտալի սպառումն իրենից ներկայացնում է հաշվետու ժամանակաշրջանում ֆիզիկական և նորմայի սահմաններում բարոյական մաշվածքի ու պատահական վնասվածքների արդյունքում՝ հիմնական կապիտալի՝ արտադրական և ոչ արտադրական հիմնական միջոցների ընթացիկ արժեքի նվազումը: 1997թ. հիմնական կապիտալի սպառման ողջ ծավալի (116 մլրդ.դրամ) ավելի քան 22 տոկոսը բաժին է ընկել արդյունաբերությանը (1994-1997թթ.՝ 23.8), 30 տոկոսը՝

գյուղատնտեսությանը (36.0), 16 տոկոսը՝ բնակարանային տնտեսությանը (13.6) և 11 տոկոսը՝ տրանսպորտի ճյուղին (8.6):

1997թ. առանձին ճյուղերի ավելացված արժեքի ծավալում կապիտալի սպառման մասնաբաժնի դիտարկումը ցույց է տալիս, որ այն բարձր է բնակարանային տնտեսությունում՝ 79.8 տոկոս, տրանսպորտում՝ 29.1 տոկոս և ճանապարհային տնտեսությունում՝ 27.4 տոկոս:

5.5. Եկամուտների բաշխման հաշիվ

Եկամուտների բաշխման հաշիվը, որն ընդգրկում է ինչպես սկզբնական եկամուտների բաշխումն, այնպես էլ եկամուտների երկրորդային բաշխումը, տեղեկատվություն է տրամադրում երկրում վարվող ֆիսկալ քաղաքականության մասին, ինչպես նաև նկարագրում է սեփականությունից ստացած եկամուտների և ընթացիկ տրանսֆերտների ազդեցությունը տնտեսության վրա: Այն բնութագրում է տնտեսության հատվածների եկամուտների այն տեսակները, որոնք ստացվում են ոչ թե արտադրական գործունեության, այլ գործառնությունների վերաբաշխման արդյունքում:

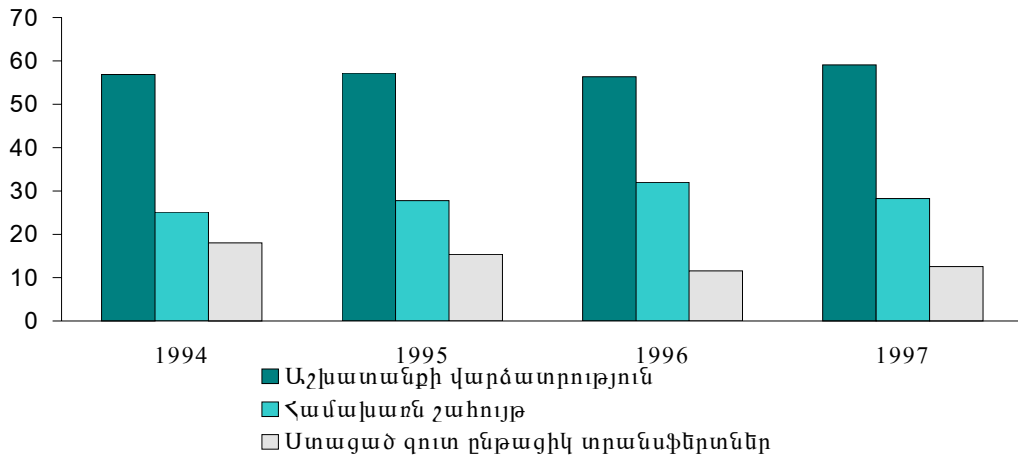
Այս հաշվում է ձևավորվում տնտեսությունը բնութագրող կարևորագույն ցուցանիշներից մեկը՝ ***համախառն տնօրինվող եկամուտը***:

Եթե ճյուղերի և տնային տնտեսությունների արտադրական գործունեության ընթացքում ձևավորված եկամուտներին՝ համախառն ավելացված արժեքին, ավելացնենք նաև սեփականությունից ստացած զուտ եկամուտները և ստացած զուտ ընթացիկ տրանսֆերտները, ապա կստացվի տվյալ ճյուղի համախառն տնօրինվող եկամուտը: Այլ խոսքով, տնտեսության մասկարդակով, համախառն տնօրինվող եկամուտն իրենից ներկայացնում է համախառն ներքին արդյունքի, ստացած զուտ տրանսֆերտների և սեփականությունից զուտ եկամտի հանրագումարը:

1997թ. համախառն տնօրինվող եկամուտը տնտեսության մակարդակով կազմել է 880.5 մլրդ.դրամ և գերազանցել է 1994թ. մակարդակը մոտ 4 անգամ: ՀՆԱ բաժինը համախառն տնօրինվող եկամտի կազմում 1994թ. համեմատ աճել է՝ պայմանավորված “արտերկրից” ստացված զուտ տրանսֆերտների աճի նկատմամբ ՀՆԱ առաջընթացիկ աճով: 1997թ. ՀՆԱ բաժինը կազմել է 91.3 տոկոս կամ 6.6 տոկոսային կետով ավել՝ քան 1994թ.:

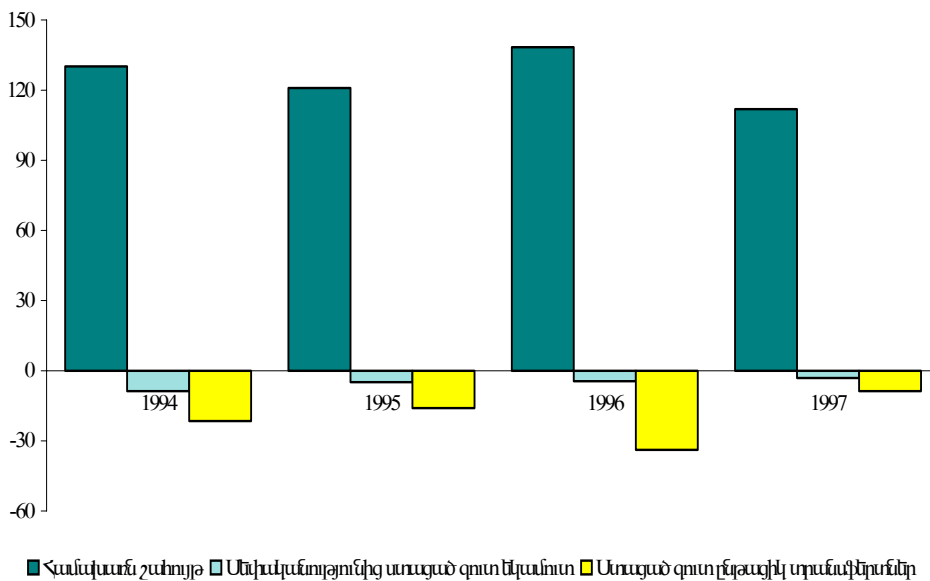
Համախառն տնօրինվող եկամուտը տնային տնտեսություններում մեկ բնակչի հաշվով 1997թ. կազմել է 150 հազ.դրամ, իսկ տնօրինվող ճշգրտված եկամուտը՝ որը ներառում է նաև բնեղեն ձևով ստացած սոցիալական տրանսֆերտները, 159 հազ.դրամ: Նշված ցուցանիշները մոտ 4.1 անգամով գերազանցել են 1994թ. մակարդակը: Մեկ բնակչին ամսական տնօրինել է միջին հաշվով 13 հազ. դրամի: Չնայած այն բանին, որ 1994-1997թթ. բնակչության ստացած սոցիալական տրանսֆերտների փաստացի ծավալն ավելացել է մոտ 3.3 անգամ, վերջիններիս բաժինը նվազման միտում է ունեցել: Այսպես, տնային տնտեսությունների տնօրինվող համախառն ճշգրտված եկամտի կազմում դրանց բաժինը 1997թ. կազմել է 5.4 տոկոս, 1994թ.՝ 6.8 տոկոս և 1990թ.՝ 11.9 տոկոս: 1994-1997թթ. տնային տնտեսություններն անհատական սպառման ապրանքների և ծառայությունների ձևով առողջապահության, կրթության, մշակույթի և այլ բնագավառներում ստացել են 90.5 մլրդ. դրամի սոցիալական տրանսֆերտներ, որից ավելի քան 95.4 տոկոս՝ պետական հատվածից:

**Տնային տնտեսությունների համախառն տնօրինվող եկամտի կառուցվածքն՝
ըստ այն ձևավորող աղբյուրների**

1997թ. տնային տնտեսություններն իրենց համախառն տնօրինվող եկամտի 59.1 տոկոսը ստացել են աշխատավարձի ձևով, 28.3 տոկոսը՝ համախառն խառը եկամտի (համախառն շահույթի), 7.7 տոկոսը՝ նպաստների և կենսաթոշակների և 4.9 տոկոսը՝ “արտերկրից” ստացած օգնության ձևով:

Ոչ ֆինանսական հատվածի տնօրինվող եկամուտը

Բերված գրաֆիկական պատկերից երևում է, որ ոչ ֆինանսական հատվածում, ըստ էության, եկամտի միակ աղբյուրը 1994-1997թթ. հանդիսացել է համախառն շահույթը, որի հաշվին փոխհատուցվել են ձեռնարկությունների կողմից ստացված վարկերի դիմաց վճարած տոկոսները, շահութահարկը և եկամտից այլ հարկերը, ձեռնարկության հաշվին վճարած նպաստները, միանվագ օգնությունը, տույժերը, տուգանքները և այլն: Արդյունքում, 1997թ. համախառն շահույթն իր մակարդակով գերազանցել է համախառն տնօրինվող եկամտի մակարդակը մոտ 12 տոկոսով:

1994-1997թթ. զգալիորեն կրճատվել են ձեռնարկությունների կողմից բանկային վարկերի դիմաց վճարվող տոկոսների, շահութահարկի և եկամտից այլ հարկերի բաժինը:

Ինչպես արդեն նշվեց, տնօրինվող համախառն եկամուտը ձևավորվում է համախառն ներքին արդյունքից և զուտ ընթացիկ տրանսֆերտներից ու սեփականությունից ստացած զուտ եկամուտներից:

Տրանսֆերտը գործառնություն է, որի ընթացքում մեկ կառուցվածքային միավորը մեկ այլ կառուցվածքային միավորին է տրամադրում ապրանք, ծառայություն կամ այլ ակտիվ (ֆինանսական կամ ոչ ֆինանսական), չստանալով դրանից որևիցե փոխհատուցում կամ օգուտ: Տրանսֆերտները լինում են ընթացիկ և կապիտալ:

Ընթացիկ տրանսֆերտներից են շահութահարկը, ֆիզիկական անձանցից՝ եկամտահարկը, հողի հարկը, սոցիալական ապահովագրական վճարները, նպաստները և կենսաթոշակները, կրթաթոշակները, “արտերկրից” մարդասիրական և մասնավոր օգնությունները, կամավոր անդամավճարները, տուգանքները և այլն:

Տնտեսության մակարդակով ստացած զուտ ընթացիկ տրանսֆերտների բաժինը համախառն տնօրինվող եկամտի կազմում 1997թ. կազմել է 8.5 տոկոս, 1994թ.՝ 15.4 տոկոս:

1994-1997թթ. ստացվել և փոխանցվել է 656.8 մլրդ. դրամի ընթացիկ տրանսֆերտներ: Փոխանցված տրանսֆերտների կառուցվածքի դիտարկումը ցույց է տալիս, որ 1994-1997 թթ. ամբողջ ընթացիկ տրանսֆերտների 18 տոկոսը փոխանցել են ոչ ֆինանսական, 20 տոկոսը՝ պետական հատվածները, 20 տոկոսը՝ տնային տնտեսությունները և 40 տոկոսը՝ “արտերկիրը”:

Ստացած տրանսֆերտների ամբողջ ծավալի 51 տոկոսը բաժին է ընկել տնային տնտեսություններին (նպաստների և կենսաթոշակների, կրթաթոշակի, “արտերկրից” ստացած մարդասիրական և մասնավոր օգնության ձևով), 42 տոկոսը՝ պետական հատվածին (շահութահարկի, եկամտահարկի, սոցիալական ապահովագրական վճարների և այլնի ձևով), մոտ 4 տոկոսը՝ “արտերկրին” (միջազգային կազմակերպություններին անդամակցության անդամավճարներ, համատեղ միջազգային ծրագրերի ֆինանսավորում):

Փոխանցված և ստացված ընթացիկ տրանսֆերտների հարաբերակցության գործակիցը 1994-1997թթ. ոչ ֆինանսական հատվածում կազմել է 8.6, ֆինանսական հատվածում՝ 5.6, “արտերկիր” հատվածում՝ 10.5 և տնային տնտեսություններում՝ 0.4: Սա նշանակում է, որ տրանսֆերտների հիմնական դոնորներն “արտերկիրն” ու ոչ ֆինանսական հատվածներն են:

1994-1997թթ. ստացված և փոխանցված ընթացիկ տրանսֆերտների կառուցվածքի ուսումնասիրությունն՝ ըստ տրանսֆերտների տեսակների, ցույց է տալիս, որ դրանց 23.7 տոկոսը կազմում են եկամուտներից և ունեցվածքից գանձվող հարկերը, 12.5 տոկոսը՝ սոցիալական ապահովագրության վճարները, 16.9 տոկոսը՝ նպաստներն ու կենսաթոշակները, կրթաթոշակը և մոտ 47 տոկոսը՝ այլ ընթացիկ տրանսֆերտները (պարտադիր և կամավոր վճարները, տույժերը, տուգանքները, միջազգային տրանսֆերտները և այլն):

1997թ. ունեցվածքի և եկամտի համար վճարած հարկի (շահութահարկ, եկամտահարկ, հողի հարկ, գույքահարկ, պետական տուրք և բնակչությունից գանձվող այլ հարկեր) մոտ 40 տոկոսը փոխանցել է ոչ ֆինանսական հատվածը, (1994թ.՝ 70 տոկոս), 44 տոկոսը՝ տնային տնտեսությունները (19 տոկոս) և 16 տոկոսը՝ ֆինանսական հատվածը (11տոկոս): Ոչ ֆինանսական հատվածում և տնային տնտեսություններում այս հարկատեսակների բաժնի նմանօրինակ մեծ տատանումները կապված են հանրապետությունում իրականացված սեփականաշնորհման գործընթացի հետ:

1994-1997թ.թ. *ընթացիկ տրանսֆերտների* հատվածային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ պետական հատվածի փոխանցած տրանսֆերտների 80.3 տոկոսը հատկացվում է նպաստների և կենսաթոշակների վճարմանը, իսկ ստացված տրանսֆերտների ողջ ծավալի 56.2 տոկոսը կազմում են ունեցվածքից և եկամտից հարկերը, 26.3 տոկոսը՝ պարտադիր սոցիալական ապահովագրական վճարները, 17.5 տոկոսը՝ այլ ընթացիկ՝ հիմնականում, միջազգային տրանսֆերտները:

Տնային տնտեսությունների փոխանցած տրանսֆերտների 32.1 տոկոսը կազմում են ունեցվածքից և եկամտից հարկերը, 64.1 տոկոսը՝ պարտադիր սոցիալական ապահովագրական վճարները:

Տնային տնտեսությունների ստացած ընթացիկ տրանսֆերտների 33 տոկոսը կազմում են կենսաթոշակներն ու նպաստները և մնացած 67տոկոսը՝ այլ ընթացիկ տրանսֆերտները՝ հիմնականում, մասնավոր և մարդասիրական օգնության ձևով միջազգային տրանսֆերտները:

Սեփականությունից ստացված եկամուտներն այն եկամուտներն են, որոնք ստանում է ֆինանսական ակտիվ տնօրինող կառուցվածքային միավորը՝ դրանք այլ կառուցվածքային միավորի տրամադրությանը հանձնելուց: Սեփականությունից ստացած եկամուտներ են համարվում բանկային համակարգում ներդրված խնայողություններից ու վարկերից ստացած տոկոսները, արժեթղթերից և փոխառությունից ստացած եկամուտները, բաժնետիրական դիվիդենտները, ռենտան և այլն:

Եկամտի ստացման այս աղբյուրների բաժինը տնտեսության համախառն տնօրինվող եկամտում առայժմ շատ աննշան է՝ այն տատանվում է 0.1-0.2 տոկոսների սահմաններում: Սեփականությունից եկամուտ է ստանում հիմնականում ֆինանսական հատվածը՝ մասնավորապես, առևտրային բանկերը: Սեփականությունից ստացած զուտ եկամուտները 1997թ. կազմել են ֆինանսական հատվածի տնօրինվող եկամտի մոտ 65 տոկոսը (1994թ.՝ 85 տոկոս): Տնային տնտեսություններում դրա բաժինը կազմել է 0.01 տոկոս (1994թ.՝ 0.07 տոկոս), որը վկայում է բնակչության խնայողությունների շատ ցածր մակարդակի մասին:

5.6. Եկամուտների օգտագործման հաշիվ

ԱՀՀ-ի չորրորդ հիմնական հաշիվը կարելի է համարել եկամուտների օգտագործման հաշիվը, որտեղ արտացոլվում են ստեղծված *համախառն տնօրինվող եկամտի* օգտագործման

հիմնական ուղղությունները: Համախառն տնօրինվող եկամտի օգտագործման կառուցվածքը հնարավորություն է տալիս պարզելու, թե տնտեսությունում, ընդհանուր առմամբ, ինչպես նաև դրա առանձին հատվածներում, ձևավորված տնօրինվող եկամտի որ մասն է օգտագործվում ընթացիկ վերջնական սպառման և որ մասը՝ կապիտալի կուտակման նպատակով:

1990-1997թթ. տվյալների շարքի դիտարկումը ցույց է տալիս, որ սկսած 1995թ. տնտեսությունում նկատվում է համախառն տնօրինվող եկամտի օգտագործման կառուցվածքում վերջնական սպառման ծախսերի բաժնի ավելացման կայուն միտում: Եթե 1990թ. վերջնական սպառման համար ծախսվել է տնօրինվող եկամտի 66.3 տոկոսը, իսկ մնացած 33.7 տոկոսը ձևավորել է համախառն խնայողությունը, ապա 1995-1997թթ. վերջնական սպառման ծախսերը գերազանցել են համախառն տնօրինվող եկամտի մակարդակը 2.4-4.8 տոկոսային կետով, իսկ ՀՆԱ-ի մակարդակը՝ 12-17 տոկոսային կետով: Սա վկայում է այն մասին, որ հանրապետությունում, մասնավորապես տնային տնտեսությունների և պետական հիմնարկների հատվածներում, սկսած 1990թ., օգտագործվում են ավելի շատ ռեսուրսներ, քան արտադրվում են: Այդ տարբերությունը ֆինանսավորվում է կամ ունեցվածքի (ֆինանսական և ոչ ֆինանսական ակտիվների) վաճառքի կամ արտասահմանից ներգրավված պարտքերի հաշվին: 1990թ. ռեսուրսների օգտագործումը գերազանցել է դրանց արտադրությանը 11.3 տոկոսով, 1994թ.՝ 33.8 տոկոսով, 1997թ.՝ 38.0 տոկոսով:

Հանրապետության ներքին պահանջն ապահովվել է հիմնականում *ներմուծման* հաշվին: 1994-1997թթ. հանրապետություն է ներմուծվել 1300 մլրդ.դրամի ապրանքներ և ծառայություններ, որից 36 տոկոսը՝ միայն 1997թ.: Ապրանքների և ծառայությունների ներմուծման ծավալը 1997թ. կազմել է ՀՆԱ-ի 58 տոկոսը, 1994թ.՝ 73 տոկոսի և 1990թ.՝ 47 տոկոսի դիմաց:

1990-1997թթ. հանրապետություն ներմուծվող ապրանքների և ծառայությունների ծավալը զգալիորեն գերազանցել է դրանց արտահանմանը, վերջիններիս խզումը գնալով ավելի է աճել: Եթե 1990թ. ներմուծման մակարդակը գերազանցել է արտահանմանը (ընթացիկ գներով) 34.3 տոկոսով, 1994թ.՝ 85.9 տոկոսով, ապա 1997թ.՝ արդեն 2.9 անգամ: Արդյունքում ձևավորվել է կայուն բացասական *արտաքին առևտրային սալդո*, որը չի կարող դրական երևույթ համարվել և վկայում է հանրապետության՝ արտաքին աշխարհից զգալի կախվածության և ֆինանսական համակարգի հեշտ խոցելիության մասին:

Սակայն, ապրանքների ու ծառայությունների ինչպես ներմուծման, այնպես էլ արտահանման ծավալի աճը տեղի է ունեցել գների աճի հաշվին: Այսպես, գնային գործոնները հաշվի չառնելու դեպքում, ապրանքների և ծառայությունների ներմուծման ծավալների իրական աճը 1997թ., 1990թ. համեմատ, կազմել է ընդամենը 30 տոկոս, իսկ 1994թ. համեմատ՝ 75 տոկոս.: Արտահանման ծավալների անկումն ավելի մեծ է եղել: Արտահանման աճը կազմել է համապատասխանաբար՝ 14 տոկոս և 48 տոկոս:

Վերջնական սպառման ծախսերի աճը (համադրելի գներով) 1997թ., 1994թ. համեմատությամբ կազմել է 118.5 տոկոս, որից տնային տնտեսություններինը՝ 121.5 տոկոս, պետական հիմնարկներինը՝ 95.6 տոկոս: Սակայն, չնայած այս փաստին, ինչպես վերջնական

սպառման մակարդակով, այնպես էլ տնային տնտեսությունների սպառման ծավալներով, հանրապետությունը դեռևս չի հասել 1990թ. մակարդակին: 1997թ. վերջնական սպառման ծախսերը կազմել են 1990թ. 81.7 տոկոսը, իսկ տնային տնտեսությունների սպառումը՝ 77.7 տոկոսը միայն: Վերջնական սպառման ծախսերի գերակշռող մասը կատարում են տնային տնտեսությունները՝ ապրանքների և ծառայությունների ձեռք բերման նպատակով: Եթե 1990թ. վերջնական սպառման 73 տոկոսը կազմում էին տնային տնտեսությունների ծախսերը և 25 տոկոսը՝ պետական հիմնարկներինը, ապա 1997թ. այս ցուցանիշները կազմել են համապատասխանաբար՝ 90.0 և 9.8 տոկոս:

Պետական հիմնարկների ծախսերի կրճատումը 1990-1997թթ. 11.2 տոկոսով, և ընդհանուր ծախսերում դրա բաժնի զգալի նվազումը՝ ավելի քան 15 տոկոսային կետով, վկայում է տնտեսության պետական կարգավորման դերի որոշակի սահմանափակման մասին: Հատկապես անկումային ձևով են նվազել բնակչությանն անհատական ապրանքներ և ծառայություններ մատուցող պետական հիմնարկների ծախսերը: 1990-1998թթ. այդ ծախսերը նվազել են 25.8 տոկոսով, 1994-1997թթ.՝ 35.5 տոկոսով:

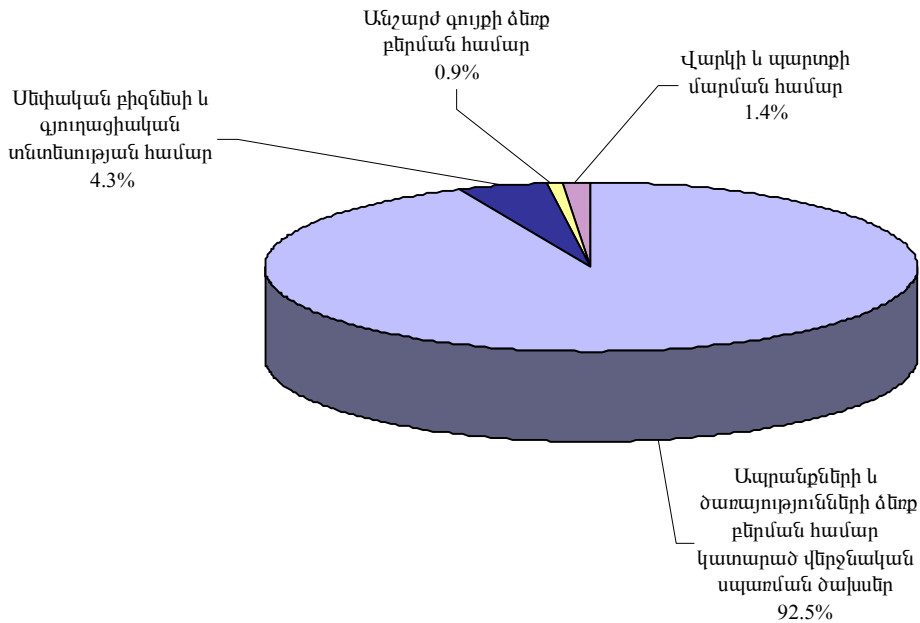
1997թ., *հատվածային կտրվածքով տնօրինվող համախառն եկամտի* օգտագործման տեղեկատվությունը վկայում է, որ տնօրինվող եկամտի 64.6 տոկոսը կամ 568,9 մլրդ. դրամը բաժին է ընկել տնային տնտեսությունների հատվածին: Պետական հատվածը տնօրինել է այդ եկամտի միայն 10.2տոկոսը (89.7 մլրդ. դրամ): 1994թ. այս ցուցանիշները կազմել են համապատասխանաբար՝ 136,3 մլրդ.դրամ կամ 61.7 տոկոս և 30.1 մլրդ. դրամ կամ 13.6 տոկոս:

1997թ. ոչ ֆինանսական հատվածի տնօրինության տակ է եղել ողջ համախառն եկամտի 23.8 տոկոսը:

Ըստ ՀՀ վիճակաբարարության կողմից իրականացված տնային տնտեսությունների հետազոտության տվյալների, մեկ տնտեսության հաշվով (միջինը՝ 3.6 հոգուց բաղկացած ընտանիքի համար), ամսական ծախսերը 1996թ կազմել են 66978 դրամ կամ մեկ շնչի հաշվով՝ 18844 դրամ: Մեկ տնային տնտեսության ծախսերի 40.6 տոկոսը կազմել է գնված սննդամթերքի, 2.1 տոկոսը՝ ծխախոտի, 16.4 տոկոսը՝ արդյունաբերական ապրանքների գնման, 26.4 տոկոսը՝ ծառայությունների վճարման, 6.5 տոկոսը՝ ձեռնարկատիրական գործունեության հետ կապված ծախսերը և 8.0 տոկոսը՝ սեփական արտադրության սննդամթերքի ծախսերը:

1998 թվականից սկսած, որոշակի փոփոխություններ են տեղի ունեցել տնային տնտեսությունների ծախսերի կառուցվածքում: Այսպես, կրճատվել են բնակչության վերջնական սպառման ծախսերի՝ մեկ տոկոսային կետով և սեփական բիզնեսի ծախսերի՝ 2.2 տոկոսային կետով, բաժինը, որը նրկում է բերված գրաֆիկական պատկերում:

1998թ. մեկ տնային տնտեսության կողմից օգտագործված եկամտի (ամբողջական) կառուցվածքը

Տնօրինող համախառն եկամտի այն մասը, որը չի օգտագործվում վերջնական սպառման ծախսերի համար, ձևավորում է տնտեսության *համախառն խնայողությունները*: Վերջիններս օգտագործվում են *հիմնական կապիտալի համախառն կուտակման, նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների ավելացման և գոտ վարկավորման նպատակով*:

Հիմնական կապիտալ է համարվում արտադրական գործընթացում ստեղծված և մեկ տարուց ավել օգտագործվող նյութական և ոչ նյութական ակտիվները՝ շենքերը և շինությունները, մեքենա-սարքավորումները, ծրագրային ապահովման միջոցները, բնակելի տարածքները, մեծահասակ անասունը, կապիտալ նորոգման ծախսերը, գրական-գեղարվեստական գործերի բնօրինակների ձեռք բերման և ստեղծման ծախսերը, երկրաբանա-հետախուզական աշխատանքների ծախսերը:

Նյութական շրջանառու միջոցների պաշարները պահեստավորվող հումքն ու նյութերն են, անավարտ արտադրությունը կամ դեռևս լրացուցիչ վերամշակում պահանջող արտադրանքը, պատրաստի արտադրանքը և վերավաճառքի համար նախատեսված ապրանքները:

Իրականում հանրապետությունում վերջնական սպառման համար օգտագործվում է ավելին, քան տնօրինվող եկամուտն է: Այսինքն, տնտեսության մակարդակով ձևավորվում են ոչ թե խնայողություններ, այլ պարտքեր:

Վերջնական սպառման ծախսերի տնօրինվող եկամտի նկատմամբ առաջնագիկ աճի արդյունքում տնտեսությունում, սկսած 1995թ., ձևավորվել են բացասական խնայողություններ՝ այսինքն, ողջ տնտեսության մակարդակով ֆինանսական միջոցների պակաս, որն առավել մեծ չափերի է հասել 1997թ.՝ 42.4 մլրդ. դրամ:

Ընդհանուր առմամբ *տնտեսության պարտքերը* (բացասական խնայողությունները) ձևավորվել են տնային տնտեսությունների ձեռք բերած մեծ պարտքերի հաշվին՝ ավելի քան 261.6 մլրդ. դրամ (1997թ.), և որոշ չափով, պետական հատվածի և տնային տնտեսությունները սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպությունների (1.3 մլրդ.դրամ) պարտքերի հետևանքով:

1994 -1997թթ. միայն տնային տնտեսություններում ձևավորվել են ավելի քան 690 մլրդ. դրամի պարտքեր՝ ընդհանուր տնտեսության 60 մլրդ. դրամ պարտքի դիմաց:

1994թ. համեմատությամբ, տնտեսության մակարդակով, խնայողությունները նվազել են ավելի քան 65 մլրդ. դրամով, իսկ տնային տնտեսություններում՝ 222 մլրդ դրամով:

Ինչպես տնային տնտեսություններում, այնպես էլ առանձին հատվածներում առաջացած խնայողությունները, սովորաբար, ուղղվում են հիմնական կապիտալի համալսառն կուտակմանը, նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների և վարկավորման համար ազատ միջոցների ձևավորմանը:

Նշված նպատակների համար հանրապետությունում, բացի ներքին խնայողություններից, օգտագործվում են նաև “արտերկրից” ստացած զուտ կապիտալ տրանսֆերտները:

Կապիտալ տրանսֆերտներն այն ֆինանսական միջոցներն են, որոնք նախատեսվում են միայն ակտիվների ձեռք բերման կամ փոխանցման համար (բացի կանխիկ դրամից և նյութական շրջանառու միջոցներից), ինչպես նաև ակտիվի սեփականության իրավունքի փոխանցումն է այլ հատվածին: Հանրապետության ներքին տնտեսությունում կապիտալ տրանսֆերտներն են՝ պետական բյուջեի հաշվին կատարվող անհատույց կապիտալ ներդրումները, կապիտալ նորոգումը, վնասների փոխհատուցումը, բնակարանային պայմանների բարելավման նպատակով ցույց տրված օգնությունը, ինչպես նաև բնակչությանը տրված սեփականաշնորհման հավաստագրերի (սերտիֆիկատների) արժեքը, տնային տնտեսություններին՝ անվճար սեփականաշնորհման արդյունքում, փոխանցած բնակարանների արժեքը, ձեռնարկությունների կողմից իր աշխատողներին հատկացրած բաժնետոմսերի արժեքը և այլն:

1997թ. “արտերկրից” ստացվել է 5.4 մլրդ.դրամի կապիտալ տրանսֆերտներ: 1994-1997թթ. հանրապետությանը դրսից հատկացվել է 16.3 մլրդ. դրամի կապիտալ տրանսֆերտ՝ մեքենա-սարքավորումների, զույքի և այլնի ձևով: “Արտերկրին” հանրապետության կողմից կապիտալ տրանսֆերտներ չեն հատկացվել:

Երկրի ներքին տնտեսությունում կապիտալ տրանսֆերտներ հատկացնում է հիմնականում պետական, որոշ դեպքերում՝ նաև ոչ ֆինանսական հատվածը: 1997թ. պետական հատվածի կողմից փոխանցվել է 216.6 մլրդ. դրամի կապիտալ տրանսֆերտներ, տնտեսության բոլոր հատվածները դրսից և ներսից ստացել են 222.0 մլրդ. դրամի կապիտալ տրանսֆերտ: Այդ ծավալի ավելի քան 90.3 տոկոսը ստացել է տնային տնտեսությունը և մոտ 5 ական տոկոս՝ ոչ ֆինանսական և պետական հատվածները: Սակայն պետք է նշել, որ տնային տնտեսություններին փոխանցված 201 մլրդ. դրամ կազմող տրանսֆերտներն իրենցից ներկայացնում են բնակչությանն անհատույց սեփականաշնորհված բնակարանների արժեքը: 1994-1997թ.թ. տնային տնտեսությունները ստացել են 628 մլրդ. դրամի կապիտալ տրանսֆերտներ, այդ թվում, 551 մլրդ. դրամը կամ մոտ 88

տոկոսը՝ անհատույց սեփականաշնորհված բնակարանների ձևով, և 76 մլրդ. դրամը կամ 12 տոկոսը՝ սեփականաշնորհման հավաստագրերի ձևով: Տնային տնտեսությունների ստացած կապիտալ տրանսֆերտները կազմել են պետական հատվածի կողմից փոխանցված ողջ տրանսֆերտների մոտ 94 տոկոսը:

5.7. Կապիտալի հետ գործառնությունների հաշիվ

Ինչպես արդեն նշվեց, ինչպես համախառն տնօրինվող եկամտի, այնպես էլ ՀՆԱ-ի օգտագործման հիմնական միտումն եղել է վերջնական սպառման ծախսերի բաժնի մեծացումը և հիմնական կապիտալի կուտակման ու նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների բաժնի կրճատումը:

1997թ. հիմնական կապիտալի համախառն կուտակման բաժինը ՀՆԱ-ում կազմել է 16տոկոս, 1994թ.՝ 20 տոկոսի և 1990թ.՝ 44 տոկոսի դիմաց: Վերջինս պայմանավորված է վերջնական սպառման ծախսերի (փաստացի գներով) առաջընթացիկ աճով՝ համախառն կուտակման նկատմամբ: Այսպես, վերջնական սպառման ծախսերի (1997թ. 1994թ. նկատմամբ) 4.7 անգամ աճի պայմաններում համախառն կուտակումն աճել է 3.5 անգամ:

Չնայած դրան, հիմնական կապիտալի համախառն կուտակման ծավալը համադրելի գներով 1994-1997 թթ. աճել է 35 տոկոսով, (1990 - 1997 թթ. դրա աճը կազմել է 10.7 տոկոս), ինչը վկայում է վերջին տարիներին հանրապետությունում ներդրումային գործընթացի աշխուժացման մասին:

Հիմնական կապիտալի համախառն կուտակման ծավալը 1994-1997թթ. կազմել է 370.9 մլրդ դրամ, այդ թվում 1997թ.՝ 130.3 մլրդ դրամ:

1994-1997թթ. ոչ ֆինանսական հատվածին բաժին է ընկել հիմնական կապիտալի կուտակման ողջ ծավալի 57 տոկոսը, տնային տնտեսություններին՝ 28 տոկոսը, պետական հատվածին՝ 14 տոկոսը:

Ճյուղային կտրվածքով հիմնական կապիտալի համախառն կուտակման դինամիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ 1994-1997թթ. հիմնական կապիտալի ողջ ծավալի 25 տոկոսը կուտակվել է արդյունաբերությունում, 23.7 տոկոսը՝ բնակարանային տնտեսությունում, 14.4 տոկոսը՝ գյուղատնտեսությունում, տրանսպորտում և կապում՝ 19.4 տոկոսը, կառավարման և պաշտպանության ճյուղում՝ 4.6 տոկոսը և շինարարությունում 1.7 տոկոսը:

1997թ. **կապիտալ ներդրումների ծավալը** կազմել է 57 մլրդ.դրամ, 1994թ. 21 մլրդ.դրամի դիմաց:

Վերջին մի քանի տարիներին որոշակի փոփոխություններ են տեղի ունեցել կապիտալ միջոցների ձևավորման աղբյուրներում՝ որի մասին վկայում է պետական միջոցների հաշվին կատարվող կապիտալ շինարարության բաժնի զգալի կրճատման և արտասահմանյան ներդրումների բաժնի մեծացման փաստը:

1991թ. կապիտալ շինարարության ամբողջ ծավալի 65.6 տոկոսն իրականացվել է հանրապետական բյուջեի միջոցների հաշվին, 1994թ.՝ 43.6 տոկոսը, 1995թ.՝ 23.0 տոկոսը, 1996թ.՝ 23.6 տոկոսը և 1997թ.՝ ընդամենը 8.6 տոկոսը: 1997թ. պետական բյուջեի եկամուտների միայն 3.7 տոկոսն է հատկացվել կապիտալ ներդրումներին: Այս ցուցանիշը 1991թ. կազմել է 54.3 տոկոս, իսկ 1994թ.՝ 33.5 տոկոս:

Կապիտալ ներդրումների ծավալում արտասահմանյան ներդրումների դինամիկան արձանագրում է, որ այդ ներդրումների բաժինը 1994-1997թթ. աճել է մոտ երեք անգամ և 1997թ. կազմել է 55.3 տոկոս: Հիմնական միջոցների համալսառն կուտակման մեջ դրա բաժինը տատանվել է 16-20 տոկոսների սահմանում:

1997թ. *նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների* հավելածը կազմել է 23.0 մլրդ. դրամ, որից 22.0 մլրդ. դրամ կամ 95.5 տոկոսը ոչ ֆինանսական հատվածում և 4.5 տոկոսը՝ տնային տնտեսություններում: 1994-1997թթ. նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների փոփոխությունը կազմել է 54.8 մլրդ. դրամ, որից 47 մլրդ. դրամը կամ 85.6 տոկոսը՝ ոչ ֆինանսական և 7.8 մլրդ. դրամը կամ 14.1 տոկոսը՝ տնային տնտեսությունների հատվածներում:

Ըստ հիմնական ճյուղերի նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների փոփոխության դիտարկումը ցույց է տալիս, որ 1994-1997թթ. նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների աճ է տեղի ունեցել հիմնականում արդյունաբերությունում, գյուղատնտեսությունում, շինարարությունում և տրանսպորտում: Այսպես, նշված ճյուղերին համապատասխանաբար բաժին են ընկել տնտեսության նյութական շրջանառու միջոցների պաշարների հավելածի 89.6, 11.9, 5.1 և 4.5 տոկոսները: Դրա հետ մեկտեղ, զգալի չափով կրճատվել են այդ պաշարները կապի ճյուղում՝ 4.5 մլրդ. դրամով, և կոմունալ տնտեսությունում՝ 2.3 մլրդ. դրամով:

Կապիտալի հետ գործառնությունների հաշվում ձևավորվում է տնտեսության ֆինանսավարկային վիճակը բնորոշող կարևորագույն ցուցանիշը՝ “գուտ վարկավորումը” կամ “գուտ փոխառությունը”, որն ամբողջ տնտեսության մակարդակով ցույց է տալիս ռեսուրսների այն քանակությունը, որը տվյալ պետությունը ներկայացնում է “արտերկրին” կամ որը “արտերկիրը” հատկացնում է տվյալ պետությանը: 1990-1997թթ. տվյալների շարքը վկայում է մեր հանրապետությանը հատկացրած մեծ քանակի վարկերի մասին: Հատկապես զգալի են 1994-1997թթ. վարկերը՝ մոտ 470 մլրդ. դրամ: Հանրապետության ունեցած գուտ պարտքերի հարաբերակցությունը ՀՆԱ-ի նկատմամբ 1990թ. կազմել է 13.9 տոկոս, 1994թ.՝ 10.4, 1995թ.՝ 22.3, 1996թ.՝ 21.7 և 1997թ.՝ 23.7 տոկոս: Հիմնականում վարկային պարտքեր են ձևավորվել տնային տնտեսությունների և պետական կազմակերպությունների հատվածներում: Այդ ծավալները 1994-1997թթ. համապատասխանաբար կազմել են 176 և 660 մլրդ. դրամ: Ոչ ֆինանսական և ֆինանսական հատվածներում, ընդհակառակն, ազատվել են զգալի գումարներ՝ 335 մլրդ. դրամի և 95 մլրդ. դրամի, որոնք կարող են հանդիսանալ ինչպես իրենց, այնպես էլ մյուս հատվածների համար արտադրական շինարարության և հիմնական միջոցների ձեռք բերման ֆինանսավորման ներքին ներդրումների հիմնական աղբյուր:

5. АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СИСТЕМЫ НАЦИОНАЛЬНЫХ СЧЕТОВ ЗА 1990-1997 ГОДЫ

Предисловие

Основной информационной базой для анализа важнейших социально-экономических процессов, происходящих в стране является Система национальных счетов на основе взаимосвязанных показателей.

Анализ экономического состояния и развития на макроуровне необходим, прежде всего, органам государственного управления для решения вопросов, связанных с регулированием экономики и выработки экономической политики, а также для составления различных государственных программ и их реализации.

Образование независимых государств и разрыв экономических связей между республиками бывшего Союза в 90-е годы, потери традиционных рынков потребления и образование таможенных барьеров, внедрение национальных валют привели к изоляции государств и образованию длительных кризисных явлений в их экономике.

Как и в других государствах СНГ, в Армении за 1990-1993 годы также произошло значительное падение уровня развития экономики, было зафиксировано беспрецедентное сокращение объемов производства. Положительные сдвиги отмечались начиная с 1994 года.

Несмотря на определенный экономический прогресс, в республике Армения реальные объемы производства в конце 1997 года были ниже уровня 1990 года на 42%, а объемы конечного потребления - на 18,3%.

В анализируемом материале, сделанного на основе ряда данных по системе национальных счетов (СНС) за 1990-1997 годы, рассмотрены объемы, структура и динамика отдельных счетов СНС, как в целом по экономике, так и в разрезе отдельных секторов и отраслей. Анализ объемов и структуры основных показателей, взаимосвязей и пропорций основных агрегатов экономики в целом и по отдельным ее секторам, в сборнике приводятся в текущих ценах, т.е. в ценах, по которым осуществляется реальный экономический оборот. Изучение показателей в сопоставимых ценах, позволяет измерить динамику экономического развития во времени, исключая влияние ценовых факторов.

5.1. Счет товаров и услуг

Сводная характеристика процессов выпуска и использования - состояния всей экономики, дается в "Счете товаров и услуг". В этом счете отражаются общие ресурсы товаров и услуг и направления использования этих ресурсов.

Общий объем ресурсов товаров и услуг в 1997 году по сравнению с 1994 годом увеличился в 3,6 раза и составил 1924 млрд. драмов, из которых более, чем 75,6% составили внутренние ресурсы, против 74,6% в 1994 году, и 80,2% в 1990 году.

Структура использования наличных ресурсов в республике приводится ниже:

(В процентах к итогу)

	1990г.	1994г.	1995г.	1996г.	1997г.
Ресурсы-всего	100	100	100	100	100
в том числе использовано на:					
промежуточное потребление	37.5	40.0	36.3	36.8	33.8
конечное потребление	28.3	36.7	46.1	45.2	48.0
валовое накопление	20.2	8.1	7.2	8.1	8.0
экспорт товаров и услуг	14.8	13.6	9.4	9.4	8.5
статистическое расхождение	-0.8	1.6	1.0	0.5	1.7

Приведенные данные свидетельствуют о сокращении доли объемов экспорта товаров и услуг и о стабильном росте доли расходов, направленных на конечное потребление в общих ресурсах. В 1997г. отставание удельного веса экспорта товаров и услуг в используемых ресурсах (8.5%) по сравнению с долей его в валовом выпуске (11.2%) на 2.7 процентных пункта, можно объяснить более высокими объемами импорта по сравнению с экспортом. Удельный вес импорта в общих ресурсах за 1994-1997гг. колебался в пределах 22-26 процентов, в 1990г. он составил 20%. Доля импорта в потреблении (производство плюс импорт минус экспорт) в 1997г. составила 26.6%, 1994г.- 29.4% и 1990г.- 23.3%.

Внешняя торговля республики за последние годы приобрела направленность из стран СНГ в остальные страны мира. Если доля внешней торговли с остальными странами в 1993г. составила 28%, то в 1997г.- 65%. При этом как доля объема экспорта в страны СНГ, так и объема импорта из стран СНГ в 1997г. по сравнению с 1995г. сократились на 65-68 процентов. В 1997г. доля стран СНГ в экспорте составила 40.7%, а в импорте – 33.5%.

5.2. Счет производства

Главным источником в образовании ресурсов в республике является *валовой выпуск* товаров и услуг. Объем выпуска в 1997г. в основных ценах* составил 1391.0 млрд. драм, а в рыночных ценах* 1455.3 млрд. драм, что превышает уровень 1994г. в 3.6 раза. Изучение отраслевой структуры в процессе создания товаров и услуг показывает, что в пяти базовых отраслях экономики (промышленность, сельское хозяйство, строительство, транспорт и связь, торговля) в 1997г. произведено 83.5% общего объема выпуска товаров и услуг, против 89.8% в 1994г. и 84.2% в 1990г. Некоторое сокращение доли выпуска товаров и услуг обусловлено значительным сокращением доли отраслей промышленности и строительства, а по сравнению с 1994г. еще и в связи с уменьшением доли сельского хозяйства. Доля промышленности по сравнению с 1990г. сократилась более чем на одну треть, а строительства – более чем в два раза.

* Основная цена в отличие от рыночной, исключает любые налоги на товары и услуги, и включает субсидии на товары и услуги

Наряду с этим возросла доля выпуска отраслей торговли, транспорта и связи.

Значительные изменения произошли также в структуре использования валового выпуска.

Из ряда данных за 1990-1997гг. видно, что в *структуре валового выпуска* произошло сокращение доли промежуточных расходов производства, и соответственно рост удельного веса добавленной стоимости и чистых налогов. Последнее обусловлено в основном низким темпом роста промежуточного потребления по сравнению с выпуском.

Динамика структуры выпуска товаров и услуг

(в процентах к итогу)

	1990	1994	1995	1996	1997
Выпуск товаров и услуг (в рыночных ценах)	100	100	100	100	100
в том числе:					
промежуточное потребление	46.8	53.5	48.0	47.6	44.7
валовой внутренний продукт	53.2	46.5	52.0	52.4	55.3
из него:					
чистые налоги	4.2	1.5	1.9	2.9	4.4

Рост доли *промежуточного потребления* и сокращение ВВП за 1990-1994гг. был обусловлен спадом как объема всего производства, так и его производительности.

Годами наибольшего спада производства были 1991, 1992 и 1993. За эти годы в условиях незначительного сокращения численности занятых в экономике (на 5%), резко сократились реальные объемы производства ВВП, и в результате, производство ВВП в расчете на одного занятого в экономике в 1993г. по сравнению с 1990г. уменьшилось более чем на половину.

С 1994г. были приостановлены процессы спада экономики и начали наблюдаться положительные изменения, т. е. рост реального ВВП. В условиях сокращения численности занятых в экономике более чем на 11% в 1997г. по сравнению с 1993г., производительность труда возросла на 38.6%. Однако, несмотря на это показатель производительности труда в 1997г. составил всего лишь 68.7% от уровня 1990г.

За 1994-1997 годы произошло снижение удельного веса промежуточного потребления как в целом по экономике (на 8.8 процентных пункта), так и в сфере производства товаров (на 6.5 процентных пункта). В частности в отрасли промышленности доля его снизилась на 7.1, в сельском хозяйстве – на 6.1, в строительстве – на 4.1 процентных пункта.

В 1997г. в объеме выпуска отраслей сферы услуг доля промежуточного потребления сократилась на 4.1 процентных пункта. Она заметно сократилась в отрасли транспорта, коммунального хозяйства, образования, культуры, здравоохранения. Наряду с этим значительно возросла доля промежуточного потребления в жилищном хозяйстве и отрасли связи.

5.3. Валовой внутренний продукт

Обобщающим показателем развития экономики является валовой внутренний продукт (ВВП). За 1990-1994гг. рост номинального ВВП произошел только за счет роста цен, т. е. в действительности физические объемы товаров и услуг сократились. В 1994г. по сравнению с 1990г. цены на потребительские товары и услуги возросли более чем в 22 тыс. раз, в том числе только на платные услуги – в 48 тыс. раза. Дефлятор ВВП в 1994г. составил 4161%, а за указанный период 6.5 тыс.

Дефлятор ВВП представляет собой соотношение объема ВВП в фактических ценах, к его объему рассчитанному в сопоставимых ценах – ценах предыдущего года. Разрыв между дефлятором ВВП и индексом потребительских цен обусловлено либерализацией цен на рынке, а также тем, что дефлятор ВВП формируется не только на базе индексов потребительских цен (ИПЦ), но и индексов цен производителей, индексов заработной платы и налогов, цен нерыночных услуг, предоставленных госучреждениями. О значительном разрыве ИПЦ и дефлятора ВВП свидетельствуют и низкие цены и индексы этих показателей. Так, например, цены производителей промышленных товаров за 1990-1994гг. возросли в 11 тыс. раз, среднемесячная заработная плата – 1.4тыс. раз.

В результате осуществления жесткой денежно-кредитной политики в республике, в 1995г. были приостановлены гиперинфляционные процессы и в экономике создалось сравнительно стабильное состояние цен. Так, в 1997г. по сравнению с 1994 годом ИПЦ возрос всего в 3.7 раза, в том числе индекс платных услуг - в 10 раз. Как за последние три анализируемых года, так и за 1991-1997 годы наиболее высокий рост цен был зафиксирован в отраслях связи, строительства, промышленности и жилищно-коммунального хозяйства. Если за 1990-1993годы реальный объем ВВП (с учетом фактора цен) в республике уменьшился более чем в два раза или на 22.3 процента в среднем за год, то за период 1994-1997гг. наблюдался значительный рост ВВП – на 23.3 процента или на 5.4 процента в среднем за год. Однако, несмотря на это, реальный уровень ВВП (ВВП в сопоставимых ценах) в 1997г. составил 58% уровня 1990г.

В 1997г. в *фактических ценах* было произведено ВВП в объеме 804.3 млрд. драм, или в 4.3 раза больше чем в 1994г. . *В расчете на душу населения* в 1997г. было произведено ВВП в объеме 212 тыс. драм, против 50 тыс. драм в 1994г. В долларах США они составили соответственно 426 и 172 .

Темпы роста и изменения в структуре ВВП

	В процентах к итогу				В процентах к предыдущему году			
	1994	1995	1996	1997	1994	1995	1996	1997
Валовой внутренний продукт (в рыночных ценах)	100	100	100	100	105.4	106.9	105.9	103.3
в том числе								
1. производство товаров	79.5	71.6	65.8	60.2	105.0	102.6	103.9	98.6
из них:								
промышленность	29.1	24.3	23.4	22.5	109.6	102.6	101.1	101.3
сельское хозяйство	43.5	40.7	34.8	29.4	103.1	104.0	102.0	95.5
строительство	6.7	6.5	7.4	8.1	105.7	94.5	125.2	103.9

	В процентах к итогу				В процентах к предыдущему году			
	1994	1995	1996	1997	1994	1995	1996	1997
прочие отрасли производ- ства товаров	0.2	0.1	0.2	0.2	68.2	95.6	137.3	119.4
2. производство услуг	17.4	24.7	28.7	31.8	110.8	122.6	106.3	104.9
3. чистые (без субсидий) налоги на товары и услуги	3.1	3.7	5.5	8.0	89.6	127.8	141.6	151.5

За 1994-1997гг. рост ВВП без чистых налогов, или же рост валовой добавленной стоимости в основных ценах отраслей, составил 118.4%, т. е. 4.9 процентных пункта общего роста ВВП (123.3%) обеспечено *за счет роста чистых налогов*. За 1990-1994гг. доля чистых налогов в ВВП имела тенденцию снижения, а начиная с 1995г., в результате проведения в стране определенной налоговой политики, начался рост доли налогов, который достиг в 1997году 8.0%. Начиная с 1995г. рост ВВП превышал рост валовой добавленной стоимости.

Значительно увеличилась также доля косвенных налогов и в налоговых поступлениях, в доходах госбюджета за 1997г. доля косвенных налогов составила 42% или в два раза больше, чем в 1994г.

Рост объема налоговых поступлений оказал прямое и положительное влияние как на рост ВВП, так и на уровень дефицита бюджета. Так, дефицит бюджета в 1997г. составил более чем 20 млрд. драм против 29 млрд. драм в 1996г. и 31 млрд. драм в 1995г. Соотношение дефицита к ВВП составило соответственно 2.5, 4.4, и 6.0 процентов.

За 1994-1997 годы *из базовых отраслей рост реальных объемов* произошел в промышленности – 115.2%, строительстве – 129.5%, торговле – 325.4%, транспорте и связи – 134.4%, а из сферы услуг – в жилищном хозяйстве – 467.4%, финансово-кредитной отрасли – 250.4%, в управлении и обороне – 123.8% и в сфере науки и научного обслуживания – 108.3%.

Динамика отраслевой структуры ВВП, показывает, что в его составе (в рыночных ценах) за последние несколько лет доля производства товаров имела тенденцию снижения, а доля услуг, в частности рыночных, увеличивалась.

Рыночными являются те услуги, которые реализуются на рынке по экономически значимым ценам. Расходы на эти услуги полностью или в основном покрываются за счет выручки от реализации.

В 1997г. доля производства *товаров* в ВВП (в основных ценах) без учета косвенно измеряемых услуг финансовых посредников (КИУФП) составила 63.8% и сократилась по сравнению с 1990г. на 6.1 процентных пункта, а с 1994г. – на 15.5 процентных пункта. Доля производства *услуг* возросла соответственно на эти же величины. Рост за 1990-1997годы полностью был обеспечен за счет роста рыночных услуг, так как доля нерыночных услуг в 1997г. по сравнению с 1990 годом сократилась на 3.5 процентных пункта.

Нерыночными являются те услуги индивидуального и коллективного характера, которые предоставляются органами государственного управления и некоммерческими организациями, обслуживающих домашние хозяйства, бесплатно или по экономически незначимым ценам. Все расходы, связанные с предоставлением этих услуг полностью или в большей степени компенсируются за счет средств госбюджета. Они, в основном, коллективные услуги, предоставляемые в сфере обороны и безопасности, соблюдения правопорядка и закона, в области научных исследований, в области охраны окружающей среды, а также индивидуальные услуги в области здравоохранения, образования, искусства, культуры и т. д.

Анализ *отраслевой структуры ВВП* за 1997г., показал снижение доли промышленности на 8.9 процентных пункта по сравнению с 1990г. и на 5.3 процентных пункта по сравнению с 1994г. Доля сельского хозяйства в ВВП имела тенденцию стабильного роста в начале 90-х годов, и в 1993 году составила 51%, а начиная с 1994г. наблюдалось ее ежегодное снижение. Удельный вес промышленности и сельского хозяйства в ВВП в 1997г. составил соответственно 23.8 и 31.1 процентов.

В сфере рыночных услуг значительное преимущество приобрели отрасли коммунального хозяйства, торговли и транспорта. В 1997г. доля этих отраслей по сравнению с 1990г. возросли соответственно в 3 раза, 2.1 раза и на 5% , а по сравнению с 1994г. соответственно - в 3.2, 2.2 и 3.4 раза. Если в 1990г. в пяти базовых отраслях экономики было произведено 81.5% валовой добавленной стоимости, в 1994г. – 90.8%, то в 1997г. - 83.2% .

Изучение производства *ВВП в секториальном разрезе*, показывает, что в 1997г. в нефинансовом секторе произведено около 69.5% валовой добавленной стоимости, в секторе домашних хозяйств - 23.1%, государственного управления – 7.2%. Эти показатели за 1994г. составили соответственно 72.7, 22.1 и 5.0%.

Производство *ВВП в домашних хозяйствах* осуществляется в так называемых квазикорпорациях, т. е. на предприятиях, принадлежащих непосредственно члену домашнего хозяйства и являющихся неотъемлемой частью домашнего хозяйства. Валовая добавленная стоимость сектора домашнего хозяйства формируется в результате деятельности фермерских хозяйств, частных предпринимателей и самозанятых, малых предприятий с привлечением наемного труда, а также в результате деятельности всех тех членов домашнего хозяйства, которые занимаются производством и обработкой сельхозпродуктов, строительством индивидуального жилья и других сооружений, торговлей, производством мебели, одежды, а также предоставлением транспортных, юридических, образовательных, здравоохранительных и других услуг. Домашние хозяйства вышеуказанные товары и услуги производят с целью продажи или обмена на рынке, а также для собственного конечного потребления и накопления.

Анализ *квартальных величин ВВП, рассчитанного производственным методом*, показывает, что преобладающая его часть обычно приходится на III и IV кварталы. Большие разрывы,

наблюдаемые между кварталами в 1993г., в последующие годы стали сокращаться. Так, если во II полугодии 1993г. было произведено 85.8% ВВП, в том числе в IV квартале – 53%, в 1995г. соответственно - 70.5% и 36.8%, то в 1997г. – 68.6% и 35.5%. Это явление обусловлено сезонностью сельского хозяйства, строительства, оживлением торговли в определенные периоды года, а также оплаты некоторых видов услуг. Так, доля сельского хозяйства в I квартале 1997г. составила 6.7%, в III квартале – 41.4% и в IV квартале – 30.7%. В отрасли строительства в IV квартале было создано 47.7% годового объема добавленной стоимости, против 8.4% I квартала и 30.7% III квартала. Более чем 44% добавленной стоимости торговли, и 47% транспорта, созданы в IV квартале.

Обычно, к концу года оживляется и процесс сбора налогов. 40% чистых налогов на товары и услуги 1997г. поступило в IV квартале и только 10% - в первом квартале, 1993г. соответственно - 50.3% и 6.8%.

Удельный вес ВВП во II полугодии 1992г. составил 66.8%, в том числе в IV квартале 32.7%. Значительное изменение этих соотношений в 1993г., обусловлено введением национальной валюты в ноябре 1993г. и резким ростом цен на сельхозпродукты. Индекс сельхозпродуктов только за ноябрь 1993г. составил 12353% против 1037% за январь-октябрь. В результате индекс цен сельхозпродуктов за 1993г в три раза превысил уровень индекса цен за январь-сентябрь 1993г.

Корректировки и дорасчеты ВВП

В результате начатого широкомасштабного процесса приватизации сельского хозяйства с 1991г. и предприятий отраслей экономики с 1995г. значительно увеличилась доля производства ВВП в частном секторе. Если удельный вес частного сектора в произведенном ВВП в 1990г. составил 11.7%, в 1995г. – 51.7%, то уже в 1997г - 67.9%. Доля частного сектора в отраслях сельского хозяйства и торговли составила 95-97%, в промышленности - около 45%.

Образование большого количества малых и средних частных предприятий, а также значительное увеличение числа индивидуальных предпринимателей в период перехода к рыночной экономике делает невозможным сбор данных сплошным методом, и очень часто большинство из них не охватываются статистическим наблюдением.

На 01.01. 1998г в госреестре предприятий было зарегистрировано 77.6 тыс. хозяйствующих субъектов, из которых более чем 51% или 40 тыс. составили индивидуальные предприниматели, около 12% или 9 тыс. - индивидуальные предприятия, 7.7% или около 6 тыс. – производственные кооперативы и т. д.

В республике официальной статистикой охватывается только некоторая часть зарегистрированных в госреестре хозяйствующих субъектов. Так, в результате выборочного обследования малых предприятий, проводимого в 1997г. Минстатстикой РА, выявлено, что фактически действовали только 34% обследуемых единиц, выбранных из госреестра, при этом 26%

из действующих единиц представили неполные данные. Более чем 60% из участников опроса занимались незарегистрированной предпринимательской деятельностью.

Деятельность всех экономических единиц, которые не представляют отчетность вообще, или представляют не в полном или искаженном виде, а также деятельность лиц, не имеющих право на экономическую деятельность формируют “неучтенную” экономику.

Неучтенная экономика в республике оценивается в ВВП с 1994года. Она оценивается производственным методом и методом конечного потребления. Однако показатели “неучтенной” экономики, рассчитанные этими двумя независимыми методами очень близки по величине – разница составляет около 2%.

Для корректировки и переоценки используются данные о численности занятых и безработных в экономике, производительности труда. Наряду с численностью используются также косвенные макроэкономические методы, т. е. все возможные информационные источники, экспертные оценки специалистов, результаты обследований и опросов, данные обследований домашних хозяйств.

Методы оценки в различных отраслях экономики разнообразны и выбор их зависит от возможностей информационной базы.

Для расчетов используются данные о численности занятых в экономике и численности, учтенной на основе регулярной статистической отчетности. На основании этих двух источников определяется реальная численность занятых, по которым отсутствует необходимая статистическая информация. Следует отметить, что для расчета численности неучтенной в статотчетности и для расчета производительности труда по отраслям экономики, из состава численности работающих исключается численность работников, работающих по режиму неполной занятости и численность находящихся в вынужденных отпусках. Условно эту численность можно квалифицировать как скрытую безработицу. При расчетах учитывается также численность работников, занятых по совместительству.

В 1997г. объем “неучтенной” экономики (включая индивидуальную деятельность населения) составил 233 млрд. драм или же 28.9% произведенного в республике ВВП. Доля неучтенной экономики в 1994г. составила 27%, в 1995г. – 31.6%, в 1996г. – 34.3%. В 1997г. на снижение уровня “неучтенной” экономики по сравнению с предыдущими годами некоторое влияние оказало расширение границ охвата официальной статистикой, в частности сбор данных по индивидуальным предприятиям, и улучшение налогово-бюджетной политики, т. е. расширение поля охвата налогов. Несмотря на значительное сокращение доли “неучтенной” экономики в 1997г. по сравнению с 1995г., в некоторых отраслях, таких как торговля – на 23 процентных пункта, в промышленности – 7.3 процентных пункта, доля “неучтенной” экономики все еще значительна в отраслях торговли, строительства, транспорта и связи. Этот показатель в указанных отраслях в 1997г. составил

соответственно - 65.9, 44.7, и 31.8%. В отрасли транспорта за последние годы наблюдается значительное увеличение доли “теневого” сектора – более чем в 1.9 раза.

5.4. Счет образования доходов

Одним из главных счетов СНС является счет образования доходов, который дает возможность характеризовать ВВП со стороны получения первичных доходов, т. е. по источникам доходов.

ВВП по источникам доходов характеризуется следующими данными:

(в процентах к итогу)

	1990г.	1994г.	1995г.	1996г.	1997г.
ВВП (в рыночных ценах)	100	100	100	100	100
Оплата труда наемных работников	57.4	41.5	39.3	40.0	41.8
Чистые налоги на производство и импорт	10.9	4.6	5.0	6.4	8.9
Валовая прибыль (валовой смешанный доход)	31.7	53.9	55.7	53.6	49.3
Потребление основного капитала	14.9	14.8	14.3	15.0	14.4
Чистая прибыль (чистый смешанный доход)	16.8	39.1	41.4	38.6	34.9

При рассмотрении *структуры ВВП* со стороны первичных доходов необходимо отметить, что в 1997 году 41.8% ВВП составила оплата труда наемных работников, 8.9% - чистые налоги на производство и импорт и 49.3% - валовая прибыль (валовой смешанный доход) предприятий и организаций, домашних хозяйств. Ряд данных за 1990-1997гг. показывает, что за указанный период доля валовой прибыли на уровне всей экономики возросла более чем в полтора раза, тенденцию заметного снижения приобрела доля *оплаты труда наемных работников*. Удельный вес этих двух показателей за 1990г. составил соответственно - 31.7% и 57.4%.

В результате этих изменений степень эксплуатации наемных работников в экономике, которая определяется соотношением валовой прибыли и чистых налогов на производство и импорт к оплате труда за 1990-1997гг. возросла почти в 1.9 раза и составила 139%. Особенно возросла степень эксплуатации в финансовом секторе – от 103.3% в 1990г. до 440.5% в 1997г., в нефинансовом секторе она возросла на 60%, в государственном секторе, наоборот, снизилась более чем на 30%. Наблюдение основных отраслей показывает, что значительный рост этого показателя заметен в промышленности – в 6.2 раза, в жилищно-коммунальном хозяйстве – в 3.1 раза, в отраслях кредитования и страхования – в 5.9 раза, в здравоохранении – в 4.6 раза, в образовании – в 4.1 раза.

Наряду с этим нужно отметить, что спад доли оплаты труда в некоторой степени связан с процессом притока большой массы населения в сектор частного предпринимательства. В результате этого имеет место перераспределение доходов – от составляющих большинство наемных работников к маленькой группе предпринимателей. Кроме этого, многие предприниматели своим наемным работникам оплачивают зарплату наличными, не регистрируя эти суммы в своих отчетах, или содержат наемных работников по устной договоренности.

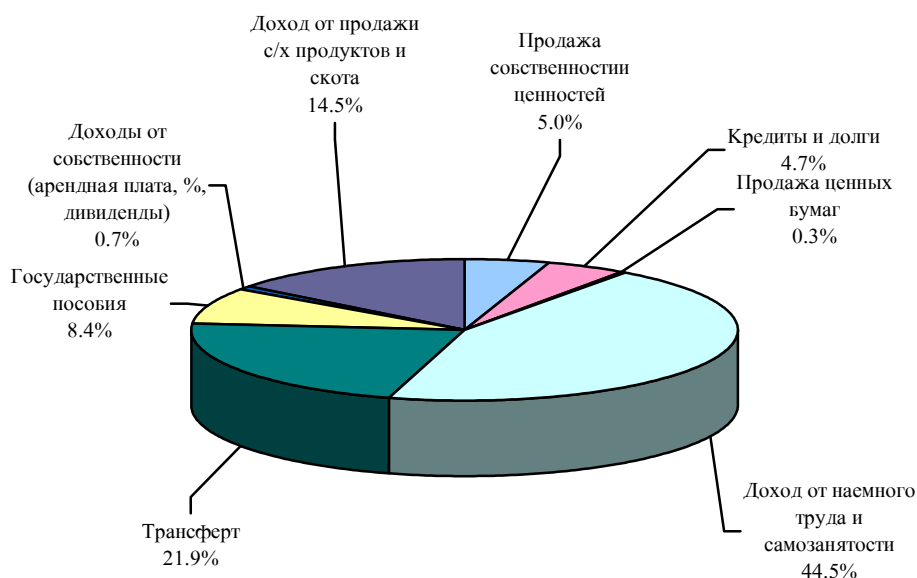
В республике за 1997 год в форме *оплаты труда* было выплачено 336.1 млрд. драм или в 4.3 раза больше, чем в 1994 году. В 1997г. 81.4% или 273.5 млрд. драма от общего объема оплаты труда получили занятые в нефинансовом секторе, 14.5% или 48.6 млрд. драма – в государственном секторе и 2.8% или 9.5 млрд. драма -занятые в домашних хозяйствах.

Согласно данным обследований домашних хозяйств, осуществляемых Министерством статистики РА, в 1995г. одно домашнее хозяйство 31.8% от своего валового дохода получило в форме зарплаты, 10.2% - государственных пособий и 58.0% - в форме прочих доходов.

В 1996г. месячный валовой доход одного домашнего хозяйства составил 38836 драм или в расчете на душу населения – 11964 драма. Распределение совокупного дохода по источникам дохода, следующее:

- доход от занятости (зарплата, оплата в натуре и прочая оплата такого же типа) – 13.1%.
- от samozанятости – 13.3%
- от производства и реализации сельскохозяйственной продукции – 30.2%
- от собственности (арендная плата, плата по процентам, дивиденды) – 2.8%
- государственные пособия и пенсии – 6.1%
- трансферты (помощь от родственников и благотворительная помощь) – 34.5%.

Структура совокупного дохода одного домашнего хозяйства за 1998год

Исследование структуры добавленной стоимости в *разрезе отраслей* показывает, что в экономике республики за 1990-1997гг. 76-82% от всей зарплаты получили работники пяти базовых отраслей экономики, где образовалось 87-95% валовой прибыли всей экономики.

**Динамика доли зарплаты и прибыли в составе добавленной стоимости
по основным отраслям**

(в процентах к добавленной стоимости)

	1990г.		1994г.		1997г.	
	Оплата труда	Валовая прибыль	Оплата труда	Валовая прибыль	Оплата труда	Валовая прибыль
Промышленность	67.9	25.8	44.2	55.3	44.8	53.8
Сельское хозяйство	31.3	66.5	29.1	70.0	32.2	66.8
Строительство	72.6	24.8	70.1	29.7	69.7	29.4
Торговля	59.9	38.3	52.1	47.8	49.6	49.9
Связь	31.7	66.0	23.0	76.9	24.1	74.7
Транспорт	42.8	53.9	51.6	48.1	43.3	56.0
Жилищное хозяйство	52.6	45.3	60.2	39.7	4.8	94.7
Коммунальное хозяйство	52.6	45.3	46.1	53.8	46.9	52.5
Кредитование	58.6	40.4	27.1	44.7	19.3	80.0
Всего	62.4	34.1	42.8	55.6	45.4	53.6

В 1997г. 9.6% от оплаты труда составили *выплаты на социальное страхование* против 6.5% – в 1994году и 7.5% - в 1990 году. Суммы, выплаченные работодателями и наемными работниками, на социальное страхование в 1997году возросли в 6.4 раза по сравнению с 1994г. За этот период зарплата увеличилась в 4.2 раза.

В результате роспуска цен до 1995 года темпы роста, как среднемесячной зарплаты одного работника, так и денежных доходов населения, в значительной степени уступали индексам цен и тарифов потребительских товаров и услуг, что привело к значительному спаду покупательной способности в эти годы – приблизительно в 15 раз по сравнению с 1990 годом. Только начиная с 1995 года, в результате урегулирования цен, наметился стабильный рост реально располагаемых денежных доходов населения и покупательной способности. За 1995-1997гг. в условиях роста среднемесячной зарплаты одного работника в 7.5 раза и роста денежных доходов населения в 5.5 раза потребительские цены возросли в 3.7 раза. В результате этих положительных перемен *реально располагаемые денежные доходы* населения возросли в 1.5 раза.

Объем *валовой прибыли* (в фактических ценах) в 1997г. увеличился по сравнению с 1994г. в 3.9 раза и составил 396.8 млрд. драм, из которых 59.2% образовался в нефинансовом секторе и 40.6% – в домашних хозяйствах. В домашних хозяйствах валовая прибыль включает элемент оплаты труда, который трудно отделить от полученной прибыли. Именно по этой причине для сектора домашних хозяйств валовая прибыль называется *смешанным валовым доходом*.

За рассматриваемый период приблизительно на два процентных пункта уменьшился удельный вес *чистых налогов на производство и импорт* в ВВП. Начиная с 1994г. наблюдается стабильный рост его доли.

Налоги на производство и импорт охватывают в себе как налоги на товары и услуги (налог на добавленную стоимость, акцизный налог, государственная пошлина), так и прочие налоги, связанные с процессом организации производства (земельный налог, налог на имущество, плата за пользование

автомобильных дорог и с владельцев транспортных средств, лицензионный сбор, плата за использование природных ресурсов и охрану окружающей среды и прочие).

В налогах на производство и импорт доля налогов на товары и услуги в 1997г. составила 90.4% , а прочих налогов на производство – 9.6%. Последние за 1994-1997гг. имели тенденцию снижения. В 1997г. 38.1% от выплаченных прочих налогов на производство пали на долю отрасли промышленности, 32.5% - сельского хозяйства, 7.6% - строительства и 5.8% - торговли. Секториальный разрез этого показателя показывает, что 86.1% прочих налогов на производство выплатил нефинансовый сектор и только 10%– домашние хозяйства.

За 1994-1997гг. **потребление основного капитала** составило в пределах 14-15%. Потребление основного капитала представляет собой снижение стоимости основного капитала (производственных и непроизводственных основных средств) в текущих ценах за отчетный период в результате его физического и морального (в пределах нормы) износа и случайных повреждений. В 1997г. более, чем 22% общего объема потребления основного капитала (116 млрд. драм) пало на долю промышленности (в 1994-1997гг.- 23.8), 30% - сельского хозяйства (36.0), 16% - жилищного хозяйства (13.6) и 11% - отрасли транспорта (8.6).

Наиболее высока доля потребления основного капитала в объеме добавленной стоимости в жилищном хозяйстве – 79.8%, транспорте – 29.1% и дорожном хозяйстве – 27.4%.

5.5. Счет распределения доходов

Счет распределения доходов, который охватывает как распределение первичных доходов, так и вторичное распределение доходов, предоставляет информацию о проводимой в стране фискальной политики, а также описывает влияние доходов от собственности и текущих трансфертов на экономику. Он описывает те виды доходов секторов, которые получаются не в результате производственной деятельности, а в результате перераспределения операций.

В этом счете формируется один из важнейших показателей, характеризующих экономику – *валовой располагаемый доход*.

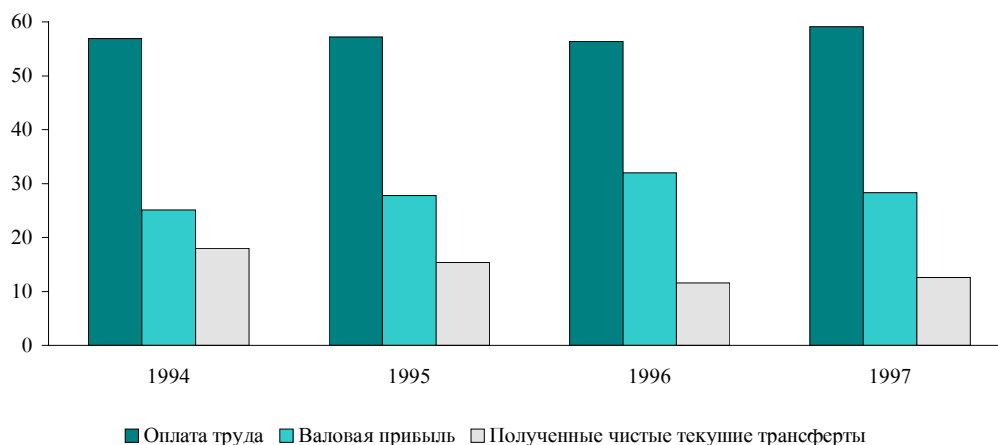
Если к сформированным в процессе производственной деятельности доходам отраслей и домашних хозяйств – валовой добавленной стоимости прибавить полученные чистые доходы и чистые текущие трансферты, то получится валовой располагаемый доход данной отрасли.

Иначе говоря, валовой располагаемый доход представляет собой сумму валового внутреннего продукта, полученных чистых трансфертов и чистых доходов от собственности.

В 1997г. валовой располагаемый доход на уровне экономики составил 880.5 млрд. драм и превысил уровень 1994г. примерно в 4 раза. Доля ВВП в валовом располагаемом доходе по сравнению с 1994г. возросла в связи с опережением роста ВВП по сравнению с ростом чистых трансфертов, полученных от ”остального мира”. В 1997г. доля ВВП составила 91.3 процента или на 6.6 процентных пункта больше, чем в 1994г.

Валовой располагаемый доход в домашних хозяйствах в расчете на одного жителя в 1997г. составил 150 тыс. драм, а скорректированный располагаемый доход, который включает также социальные трансферты, полученные в натуральной форме, 159 тыс. драм. Указанные показатели примерно в 4.1 раза превышают уровень 1994г. Один житель за месяц располагал в среднем 13 тыс. драмами. Не смотря на то, что за 1994-1997гг. фактический объем полученных населением социальных трансфертов увеличился приблизительно в 3.3 раза, доля последних имела тенденцию к снижению. Итак, их доля в скорректированном валовом располагаемом доходе домашних хозяйств в 1997г. составила 5.4%; в 1994г. – 6.8% и в 1990г. – 11.9%. За 1994-1997гг. домашние хозяйства получили на 90.5 млрд. драм социальных трансфертов в виде предметов индивидуального потребления и услуг в сферах здравоохранения, образования, культуры и прочих, из которых более, чем 95.4% - из государственного сектора.

Структура валового располагаемого дохода домашних хозяйств по источникам его формирования

В 1997г. домашние хозяйства 59.1% от своего валового располагаемого дохода получили в форме зарплаты, 28.3% - в виде валового смешанного дохода (валовой прибыли), 7.7% - пенсий и пособий и 4.9% - в форме помощи, полученной от “остального мира”.

Располагаемый доход нефинансового сектора

Из приведенного графического изображения видно, что в 1994-1997гг. единственным источником дохода нефинансового сектора фактически являлась валовая прибыль, за счет которой выплачивались проценты по кредитам предприятий, налог на прибыль и другие налоги на доход, пособия и единовременная помощь за счет предприятий, штрафы, санкции и т.д. В результате уровень валовой прибыли в 1997г. превысил уровень валового располагаемого дохода почти на 12 процентов. В 1994-1997гг. значительно сократилась доля выплаченных процентов за банковские кредиты, налога на прибыль и доходы.

Как уже отмечалось выше, валовой располагаемый доход формируется из ВВП и сальдо текущих трансфертов и доходов от собственности.

***Трансферт** – это операция, в которой одна институциональная единица предоставляет товар, услугу или актив (финансовый или нефинансовый) другой институциональной единице, без получения от нее взамен какой-либо компенсации или выгоды. Трансферты бывают текущими и капитальными.*

***Текущими трансфертами** являются налог на прибыль, подоходный налог, земельный налог и налог на имущество, выплаты социального страхования, пенсии, пособия, стипендии, добровольные и обязательные взносы, штрафы, гуманитарная и частная помощь от “остального мира” и другие.*

Доля полученных текущих трансфертов (за вычетом переданных) в валовом располагаемом доходе на уровне экономики в 1997г. составила 8.5%, в 1994г. – 15.4%.

За 1994-1997гг. были получены и переданы текущие трансферты на сумму 656.8 млрд. драм. Анализ структуры переданных трансфертов показывает, что за 1994-1997гг. 18.8% всех текущих трансфертов передал нефинансовый и 20% - государственный секторы, 20% - домашние хозяйства и 40% - “остальной мир”.

51% всего объема полученных трансфертов приходится на сектор домашних хозяйств (в виде пенсий и пособий, стипендий, гуманитарной и частной помощи от “остального мира”), 42% - на государственный сектор (в виде налога на прибыль, подоходного налога, выплат социального страхования и прочих), около 4% - на “остальной мир” (уплата членских взносов в международные организации, плата за участие в международных соглашениях).

Коэффициент соотношения переданных и полученных текущих трансфертов в нефинансовом секторе за 1994-1997гг. составил 8.6; в финансовом секторе – 5.6; секторе “остального мира” – 10.5 и домашнем хозяйстве – 0.4. Это означает, что основными донорами трансфертов являются “остальной мир” и нефинансовый сектор.

Изучение структуры полученных и переданных текущих трансфертов по видам показывает, что 23.7% их объема составляют налоги на доходы и имущество, 12.5% - отчисления на социальное страхование, 16.9% - пенсии, пособия, стипендии и около 47% - прочие текущие трансферты (обязательные и добровольные выплаты и сборы, штрафы и санкции, международные трансферты и др.).

В 1997г. из выплаченных налогов по доходам и имуществу (налог на прибыль, подоходный налог, земельный налог, госпошлина, налог на имущество и др. налоги, взимаемые у населения) около 40% было передано нефинансовым сектором (в 1994г.- 70%), 44% - домашним хозяйством (19%) и 16% финансовым сектором (11%). В нефинансовом секторе и секторе домашних хозяйств подобные значительные колебания доли этих налогов объясняются приватизационными процессами в республике.

Секториальный анализ *текущих трансфертов* за 1994-1997гг. показывает, что 80.3% перечисленных трансфертов государственного сектора составили пенсии и пособия, а 56.2% всего объема полученных трансфертов составили налоги на доходы и имущество, 26.3% - обязательные социальные страховые выплаты, 17.5% - прочие текущие (в основном международные) трансферты.

32.1% перечисленных трансфертов домашними хозяйствами составили налоги на доходы и имущество, 16.1% обязательные социальные страховые взносы.

33% текущих трансфертов, полученных домашними хозяйствами, составили пенсии и пособия, а остальные 67% - прочие текущие трансферты, в основном, в виде международной гуманитарной и частной помощи.

Доход от собственности – это доход, получаемый одной институциональной единицей, владельцем финансового или непроектного актива, за предоставление средств в распоряжение другой институциональной единицы. Доходами от собственности являются полученные проценты от депозитов и кредитов в банках, доходы от ценных бумаг и облигаций, акционерные дивиденды, рента и др.

Доля этого источника дохода в валовом располагаемом доходе пока незначительна, она колеблется в пределах 0.1- 0.2 процентов. Доходы от собственности получает, в основном, финансовый сектор и, в частности, коммерческие банки. В 1997г. чистые доходы от собственности, полученные финансовым сектором, составили 65% его располагаемого дохода, в 1994г. – 85%. В домашних хозяйствах их доля составила всего лишь 0.01% (в 1994г. – 0.07%), что свидетельствует о низком уровне сбережений населения.

5.6 Счет использования доходов

Четвертым основным счетом СНС можно считать счет использования доходов, в котором отражаются главные направления использования *валового располагаемого дохода*. Структура использования валового располагаемого дохода дает возможность определить какая часть располагаемого дохода используется для текущего конечного потребления и какая часть для накопления капитала, как в целом по экономике, так и по секторам.

Рассмотрение ряда данных за 1990-1997гг. констатирует, что начиная с 1995г. в экономике отмечается стабильная тенденция увеличения доли расходов на конечное потребление в валовом

располагаемом доходе. Если в 1990г. для конечного потребления было использовано 66.3% располагаемого дохода, а остальные 33.7% - образовали валовые сбережения, то за 1995-1997гг. расходы на конечное потребление превышали уровень валового располагаемого дохода на 2.4 – 4.8 процентных пункта, а уровень ВВП – на 12 – 17 процентных пункта. Это свидетельствует о том, что в республике начиная с 1990г. используется внутри республики, в частности в секторах домашнего хозяйства и государственных учреждений, больше ресурсов, чем производится. Это разница финансируется за счет продажи собственности (финансовых и нефинансовых активов) или за счет привлеченных кредитов “остального мира”. В 1990г. использование ресурсов превышало его производство на 11.3%, в 1994г. – на 33.8% и в 1997г.- 38.0%.

Внутренний спрос (потребность) республики был обеспечен в основном за *счет импорта*. За 1994-1997гг. ввезено в республику товаров и услуг на 1300 млрд. драм, из которых 36% только - в 1997г. В 1997г. объем импорта товаров и услуг составил 58% ВВП, в 1994г – 73% и в 1990г. – 47%.

За 1990-1997гг. объем импорта товаров и услуг в республике значительно превышал его экспорт, а с каждым годом все больше увеличивался их разрыв. Если в 1990г. в текущих ценах уровень импорта превышал уровень экспорта на 34.3%, в 1994г. на 85.9%, то в 1997г.- уже в 2.9 раза. В результате образовавшееся отрицательное *внешнеторговое сальдо* свидетельствует о значительной зависимости республики от “остального мира” и уязвимости финансовой системы.

Однако, рост объема как импорта товаров и услуг, так и экспорта произошел за счет роста цен. Так, при исключении влияния ценового фактора, реальный рост объема импорта товаров и услуг в 1997г. по сравнению с 1990г., составил всего 30%, а по сравнению с 1994г. – 75%. Спад объема экспорта был еще высок. Темп роста экспорта за указанные периоды составил соответственно 14% и 48%.

Темп роста (в сопоставимых ценах) *расходов на конечное потребление* в 1997г. по сравнению с 1994г. составил 118.5%, в том числе домашних хозяйств – 121.5%, государственных учреждений – 95.6%. Однако, не смотря на это республика не достигла уровня 1990г. как объемом конечного потребления, так и потреблением домашних хозяйств. В 1997г. расходы на конечное потребление составили 81.7% уровня 1990г., а потребление домашних хозяйств – 77.7%. Подавляющая часть расходов конечного потребления приходится на приобретение товаров и услуг домашними хозяйствами. Если в 1990г. 73% всего конечного потребления составили расходы домашних хозяйств, а 25% - расходы государственных учреждений, то в 1997г. эти показатели составили соответственно 90% и 9.8%.

За 1990-1997гг. сокращение *расходов на конечное потребление государственных учреждений* на 11.2% и значительное уменьшение их доли в общих расходах – более, чем на 15 процентных пункта, свидетельствует о некотором ограничении роли государственного регулирования экономикой. Особенно резко уменьшились расходы государственных учреждений, предоставляющие индивидуальные товары и услуги населению. Эти расходы за 1990-1997гг. снизились на 25.8%, а за 1994-1997гг. – на 35.5%.

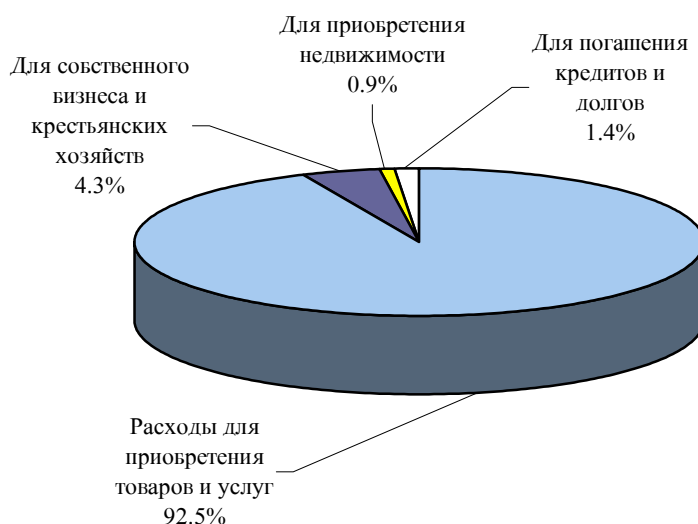
Информация об *использовании валового располагаемого дохода за 1997г. в секторальном разрезе* свидетельствует, что 64.6% (568.9 млрд. драм) располагаемого дохода принадлежало сектору домашнего хозяйства. Государственный сектор располагал 10.2% (89.7 млрд. драм) этих доходов. В 1994г. эти показатели были равны соответственно 61.7% (136,3 млрд. драм) и 13.6% (30.1 млрд. драм).

В распоряжении нефинансового сектора в 1997г. находилось 23.8% всего валового располагаемого дохода.

По данным обследования домашних хозяйств проводимых Минстатом РА, среднемесячные расходы в расчете на одно хозяйство (для семьи состоящей из 3.6 человек) в 1996г. составили 66978 драм или 18844 драм в расчете на душу. 40.6% расходов домашнего хозяйства составили расходы на покупку продуктов, 2.1% - на табачные изделия, 16,4% - на покупку промышленных товаров, 26.4% - на оплату услуг, 6.5% составили расходы, связанные с предпринимательской деятельностью и 8.0% - расходы продуктов собственного производства.

В 1998г. произошли некоторые изменения в структуре расходов домашних хозяйств, сократилась доля расходов на конечное потребление – на 1 процентных пункта и частного бизнеса – на 2.2 процентных пункта.

Структура использованного совокупного дохода одного домашнего хозяйства в 1998г.

Та часть валового располагаемого дохода, которая не используется для конечного потребления формирует валовое сбережение экономики. Последнее направляется на валовое накопление основного капитала, увеличение запасов материальных оборотных средств и на чистое кредитование (заимствование).

Основным капиталом являются производственные и непроизводственные активы, которые созданы в процессе производства и используются в процессе производства более одного года, такие как здания и сооружения, машины и оборудования, средства программного обеспечения, жилые помещения, скот основного стада, расходы на капитальный ремонт, расходы на приобретение и создание литературно-художественных оригиналов, расходы на геолого-разведочные работы и другие.

Запасы материальных оборотных средств – это сырье и материалы, находящиеся в запасах, незавершенное производство или продукция, требующая дополнительную обработку, готовая продукция и товары для перепродажи.

В республике за последние годы фактически используются на конечное потребление больше ресурсов, чем она имеет в своем распоряжении, т.е. на уровне всей экономики формируются не сбережения, а долги.

В результате опережающего роста расходов на конечное потребление по сравнению с располагаемым доходом, начиная с 1995г. в экономике образовались отрицательные сбережения, т.е. дефицит финансовых средств на уровне экономики, который достиг наибольшей величины в 1997г. – 42.4 млрд. драм.

В целом долги в экономике (отрицательные сбережения) сформировались в основном за счет высоких долгов домашних хозяйств, более чем 261.6 млрд. драм в 1997г. и в какой-то мере за счет долгов государственного сектора и некоммерческих организаций, обслуживающих домашние хозяйства – 1.3 млрд. драм.

Только в секторе домашних хозяйств за 1994-1997гг. образовались долги на сумму более, чем 690 млрд. драм при общем долге экономики 60 млрд. драм.

На уровне экономики в 1997г. по сравнению с 1994г. сбережения снизились более, чем на 65 млрд. драм, а только в секторе домашних хозяйств – на 222 млрд. драм.

Сбережения обычно направляются на накопление основного капитала, образование запасов материальных оборотных средств и на формирование свободных средств для кредитования.

В республике для указанных целей, кроме внутренних сбережений, использовались и капитальные трансферты, полученные от “остального мира”.

***Капитальные трансферты** – это финансовые средства, предназначенные только для приобретения или передачи активов, а также передача права собственности на актив (кроме наличных денег и материальных оборотных средств) другому сектору. Во внутренней экономике республики капитальными трансфертами считаются безвозмездные капитальные вложения, капитальный ремонт за счет средств госбюджета, компенсация ущерба, помощь гражданам на улучшение жилищных условий, а также стоимость приватизационных сертификатов, переданных населению, стоимость бесплатно приватизированного жилья, стоимость акций предприятий, бесплатно переданных работникам и др.*

В 1997г. получены от “остального мира” капитальных трансфертов в сумме 5.4 млрд. драм. За 1994-1997гг. республике предоставлено извне на 16.3 млрд. драм капитальных трансфертов в виде машин и оборудования, и другие. “Остальному миру” капитальных трансфертов не предоставлено.

Во внутренней экономике республики капитальные трансферты передает в основном государственный сектор, а в некоторых случаях – и нефинансовый сектор. В 1997г. государственным сектором передано капитальных трансфертов на сумму 216.6 млрд. драм, все сектора экономики получили на 222 млрд. драм капитальные трансферты (включая трансферты

извне). Более чем 90.3% всего этого объема получили домашние хозяйства и по 5% нефинансовый и государственный сектора. Однако, следует отметить при этом, что почти весь объем капитальных трансфертов, переданных домашним хозяйствам, в сумме 201 млрд. драм, не что иное, чем стоимость бесплатно приватизированного жилья. За 1994-1997гг. сектор домашних хозяйств получил капитальные трансферты в сумме 628 млрд. драм из них 88% (551 млрд. драм) в виде бесплатно приватизированного жилья и 12% (76 млрд. драм) – в виде приватизационных сертификатов. Капитальные трансферты, полученные домашними хозяйствами, составили около 94% всех капитальных трансфертов, переданных госсектором.

5.7. Счет операций с капиталом

Как уже отмечалось, основной тенденцией использования как ВВП, так и валового смешанного дохода, являлось стабильное увеличение доли расходов на конечное потребление и сокращение доли накопления основного капитала и материальных оборотных средств.

Доля накопления основного капитала в ВВП в 1997г. составила 16%, в 1994г.- 20% и в 1990г.- 44%. Последнее обусловлено опережающим темпом (в фактических ценах) расходов на конечное потребление по отношению к валовому накоплению. Итак, в условиях роста расходов на конечное потребление (1997г по отношению к 1994г.) в 4.7 раза, валовое накопление возросло в 3.5 раза.

Несмотря на это, объем валового накопления основного капитала в сопоставимых ценах за 1994-1997гг. вырос на 35% (за 1990-1997гг. его рост составил 10.7%), что свидетельствует об оживлении инвестиционного процесса в республике за последние годы.

Объем валового накопления основного капитала за 1994-1997гг. составил 370.9 млрд. драм, в том числе в 1997г. – 130.3 млрд. драм.

За 1994-1997гг. от общего объема накопления основного капитала на нефинансовый сектор пала доля 57%, домашние хозяйства – 28%, государственный сектор – 14%.

Анализ динамики валового накопления основного капитала в разрезе отраслей, показал, что за 1994-1997гг. 25% общего объема основного капитала накопилось в промышленности, 23.7% - в жилищном хозяйстве, 14.4% - в сельском хозяйстве, в транспорте и связи – 19.4%, в отрасли управления и обороны – 4.6% и в строительстве – 1.7%.

Объем капитальных вложений в 1997г. составил 57 млрд. драм против 21 млрд. драм в 1994г.

За последние несколько лет имели место существенные изменения в источниках формирования капитальных средств, о чем свидетельствует факт значительного сокращения доли капитального строительства, производимого за счет государственных средств, и увеличения доли иностранных инвестиций.

Если в 1991г. от общего объема капитального строительства 65.6% осуществлено за счет республиканского бюджета, в 1994г. –43.6%, в 1995г. – 23.0%, в 1996г. – 23.6%, то в 1997г. – всего 8.6%. В 1997г. только 3.7% от доходов государственного бюджета было выделено на капитальные вложения. Этот показатель в 1991г. составил 54.3%, а в 1994г. –33.5%.

Динамика иностранных инвестиций в объеме капитальных вложений показывает, что доля этих вложений в 1994-1997гг. возросла почти в 3 раза и в 1997г. составила 55.3%. В валовом накоплении основных средств его доля колебалась в пределах 16-20%.

В 1997г. прирост запасов материальных оборотных средств составил 23,0 млрд. драм, из которых 22,0 млрд. драм или 95.5% в нефинансовом секторе и 4.5% - в домашних хозяйствах. Изменение запасов материальных оборотных средств за 1994-1997гг. составило 54.8 млрд. драм, из которых 47 млрд. драм или 85.6% - в нефинансовом секторе и 7.8 млрд. драм или 14.1% - в секторе домашних хозяйств.

Наблюдение изменения запасов материальных оборотных средств по основным отраслям показывает, что за 1994-1997гг. рост запасов материальных оборотных средств имело место в основном в промышленности, сельском хозяйстве, строительстве и транспорте. Итак, на долю перечисленных отраслей пришлось соответственно 89.6, 11.9, 5.1 и 4.5 процентов прироста запасов материальных оборотных средств экономики. Наряду с этим, значительно сократились эти запасы в отрасли связи на 4.5 млрд. драм и в коммунальном хозяйстве на 2.3 млрд. драм.

В счете **операций с капиталом** формируется важнейший показатель экономики, определяющий финансово-кредитное положение – “чистое кредитование” или “чистое заимствование”, который показывает на уровне всей экономики то количество ресурсов, которое данное государство предоставляет “остальному миру” или “остальной мир” предоставляет данному государству.

Ряд данных за 1990-1997гг. свидетельствует о крупных кредитах, выделенных нашей республике. В частности, значительные кредиты в сумме примерно 470 млрд. драм были выделены за период 1994-1997 годы. Соотношение чистых долгов, имеющих в республике, к ВВП в 1990г. составило 13.9%, в 1994г. – 10.4%, в 1995г. – 22.3%, в 1996г. – 21.7% и в 1997г – 23.7%. Кредитные долги в основном сформированы в секторах домашних хозяйств и государственных учреждений. Эти объемы в 1994-1997гг. составили соответственно 176 и 660 млрд. драм.

В нефинансовом и финансовом секторах, наоборот, освободились значительные суммы – 335 млрд. драм и 95 млрд. драм, которые могут служить источником внутренних инвестиций для приобретения основных средств и для производственного строительства, как для себя, так и для других секторов.